

Teatmekogu

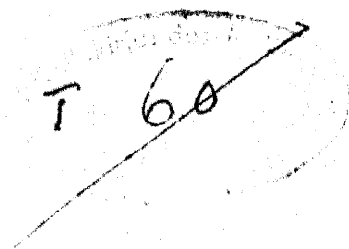
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, A. JÜRGENSTEIN, L. KETTUNEN, J. KÖPP,
O. LOORITS, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

ÜHEKSASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1925

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1925

XIX AASTAKÄIK

№ 4

Eduard Wilde.

Kirjaniku 60-a. sünnipäeva puhul.

VI.

Peale õnnetut Ameerika-reisi 1911. a. algas Wilde elus ajajärk, mida tahaksin nimetada „vaikuseajaks“, sest see ei sisaldanud ühtki pikemat rännakut ega muud suuremat sündmust Wilde elus. See kestis üle viie aasta, 1917. a. kevadeni, mil tuli Wilde kodumaale.

Meil tulebki imestada, kuidas suutis Wilde püsida ligi pool tosinat aastaid rahulikuna ühel kohal, kuna varemalt ta rändamis- ja elukirg oli lennutanud teda läbi Euroopa, oli teda alatasa janunema pannud uute elamuste, uute sündmuste ja nähtuste, uute tunnete ning maitsete järele. Veel oma vaikuseaja alul, 1912. a., kirjutas ta: „Ma ei usu, et ma nüüdki, vanaduse lähenemisel, kuskil juuri ja samalt suudan kasvatada, ehk olgu siis haigluse ja jõuetuse sunnil.“ Kuid ometi jäi ta Kopenhaagenisse, kuhu tuli New-Yorgist, peatuma pikemaks ajaks. Meie ei tea tuua siin põhjusi, vaid võime avaldada ainult arvamisi.

Esialgseks üheks peatumise põhjuseks võis olla haigus, mis saabus kahtlemata peale tülgestavat ja vaimunõrgestavat Ameerikas-olu. „Ma ei tahaks veel surra. Ma ei tahaks oma elu pika põdemisega lõpetada. Ma ei tahtnud tooruse sisse ära uppuda“ — nii kirjutas Wilde „Päeva-lehes“ oma Ameerikast lahkumise põhjuste üle.

Teiseks sai tarvilikuks peatumine töötamise pärast. Reisidel ja käikudel polnud võimalik muud teha kui ainult pealiskaudseid reisikirjeldusi kirjutada, kuna paremate, stiililisemate kirjelduste jaoks oli ta tarvitanud juba varemalt kodust rahu. Ta pidi jääma nüüd, mil hakkas nõutama oma töilt iseäranis stiililist, esteetilist ilu, paratamatult paigale.

Alul, aastat 2—3, olid peatumise põhjused igatahes puht-isiklikud, kuid Euroopa sõja süttides 1914. a. suvel muutusid põhjused poliitilisteks. Suurriikide tappetule puhul oli võimatu liikuda üksikul huvirändajal, kuna viimane oli veel pealegi poliitiline emigrant. Kuid väike Taani jäi erapooletuks ja Kopenhaagen ei nõudnud niipalju pabereid. Ka oli siin trükivabadus tunduvalt suurem kui mujal Euroopas ja Wilde võis jälgida vabamalt ja erapooletumalt sõjasündmuste käiku. Sõja alul saabus Saksast Kopenhaageni kirjanik Jaan Lintrop. Kui viimane külastas Wildet, oli selle esimene küsimus: Kuidas elatakse mujal poliitilist elu? Avaldades oma reisimuljeid ütles Lintrop, et Wilde on terve, töötab hoolega ja peab mõistlikult maja, ent rahad ei tahtvat korralikult sisse tulla. Kuid ühes naisega jagavat oma rõõmu ja muret.

Mul puuduvad suuremad teated Wilde selleaegse elu kohta, ent sellega on öeldud juba peaaegu kõik, sest midagi iseäralikku ei või sisaldada kunagi oma loometööle andunud kirjaniku elu, iseäranis veel siis, kui ta elab kitsais ainelis tingimuses kesk võõrast rahvast. Ma võin ainult lisada, et Wilde luges skandinaavia ja taani kirjandust, kui sai mahti, — Knut Hamsunit, Hermann Bangi, Henrik Pontopidani j. t., ning vaatles politikaelu. Tema päevapilt sellelt ajalt (1912. a.) näitab meile külma ja intelligentset härrat, kelle sügavaist silmadest näpitsprillide tagant tuleb rahutuks tegev pilk, kelle siledaks kammitud juuksed on juba härmatuma lõõnud, kelle pale on tööst kahvatanud, kuid kellel veel energiline lõug, uhked vurrud ja iseteadlik seis. Ma ei tunne ühtegi eesti kirjanikku (peale F. Tuglase) päevapildi järele sarnaselt intelligentsetena kui Eduard Wildet mainitud ülesvõtte järele.

J. Lintrop asetas oma külastuskäigul kirjanikule küsimuse, mis huvitab meidki: Kuidas suhtub ta kodumaasse? Enam kui üks kord on öelnud Wilde, et temal pole olnud kodumaa järele igatsust, et kodumaal ei tahaks elada, aga vaatamas käiks vahel küll. „Lääne-Euroopa on mulle nii armsaks saanud, et ma kodumaale, mille olud hirmu peale ajavad, enam kunagi tagasi ei tuleks, kui mind mu emake enne surma näha ei igatseks ja mu õde mulle nii armas ei oleks. Kuid mul ei ole lootust, et tagasitulek nii pea võimalikuks saab.“ Nii kirjutas ta 1912. aastal. „Emake“ suri 1913. a., kuid 1914. a. süttis sõda ja nii teostusid Wilde aimused.

Wilde oli oma vanemate vastu väga tundlik, ta kandis neid alatasa südamel, kuid ei suutnud nende heaks midagi

suuremat ära teha. Isa suri 1908. a. vaimlises pimeduses, ilma et oleks näha saanud oma poega, kelle järele viimsel ajal tundis suurt igatsust. „Näriv kahju“ poja järele „ühes näriva murega“ tema tuleviku pärast aitas teda maha murda. Poeg püüdis tänulik olla nüüd leseks jäänud ema vastu, saates talle aeg-ajalt toetust oma piskust. Kuid viie aasta pärast läks viimane oma mehele järele, saavutades kõrge, 75-aastase vanaduse. Nüüd jäi kodumaale ainult üks hing, keda oleks tahtnud näha: õde.

Kirjandusline suhe kodumaaga oli ainult peletav. Kodumaa kirjanduslik publik polnud enam sarnaselt vaikne, nagu toona. See oli eelarvamistega varustatud, arvustav. See lähenes nüüd Wildelegi, kes oli seisnud seni peaaegu ülalpool igasugust arvustust, terava kriitikaga, kuid sageli ebaõiglase kriitikaga, lugupidamatusega. Sellest ajast on pärit „Wilde-tüli“, mis iseloomustab huvitavalt ja selgelt Wilde vahekorda tolle aja kirjanduslise publikuga. Et asjale jäi omal ajal mõnigi tüme plekk, et see lugu tänapäeva lugejaile üldse vähe tuntud, olgu lubatud asja tutvustamiseks veidi rohkem ruumi.

Juba mitmed aastad oli teotsenud Eesti Kirjanduse Seltsi juures n. n. auhinnamõistmise toimikond. 1912. a. kirjandustoodangut hinnates jättis see Wilde „Tabamata ime“ tähele panemata, kuid tahtis selle eest tunnistada auhinna vääriliseks Wilde „Jutustused“, mis kandsid ühel sise-leheküljel aasta-arvu 1912, ent kaanel 1913. ja tegelikult ilmusid 1913. a. alul. Õp. V. Reiman, kes oli sellal E. K. S. esimees, kuulis sellest ja kirjutas erakirjas A. Jürgensteinile (seltsi kirjatöömehel), ta esitavat protesti auhinna-toimikonna otsuse vastu, sest et hinnatav töö pole ilmunud esiteks auhinnataval ajal, teiseks oli avaldanud „Eesti Kirjandus“ varemalt ühe siin leiduva Wilde novelli („Kuival“) pornograafilise külje kohta etteheite, ja nüüd sellele auhinda anda oleks taktitu¹⁾. Nõnda töötas õp. Reiman seltsi juhi kohalt lahkuda. Tema erakiri sellekohaste avaldustega sattus auhindajate kätte ja „lõi kui väik sisse“ (A. J. 16. veebr. 1913. a. V. R-le.). Endise auhinna asemele tuli toetus-rahha. Sellega taheti lepitada seltsi esimeest ning loodeti rahuldada kirjanikke.

---

1) V. Reiman oli üldiselt tuntud kui moraalsete nõuetega arvustaja (iseäranis aastasaja vahetusel) ja väikluseni küündiv korra-armastaja. Et ta seda ei olnud pahatahtlikult, et see sündis heasüdamlikult, seda näitab tüllisse puutuv materjal, kirjavahetused ja ajalehe-väljalõiked, mille ta holdis alal ja andis hiljemini E. K. S. arhiivi. Selle materjali varal on olnud võimalus mulgi Wilde-tülli küsimusele valgust heita.

A. Jürgensteini kirjad V. Reimanile valgustavad kõige usutavamalt ning huvitavamalt tüli motiivide põhjusi. 16. veebruaril (seega enne auhinna-komisjoni lõplikku otsustamist) kirjutas ta: „Hindrey ja pr. Kallas on valmis otsust nii motiveerima, et Wildele mitte ainult nende juttude eest auhinda ei saa, vaid oma tänavuaastaste avalduste puhul kui kirjanik ülepea¹⁾. Sellega oleks Teie soov täidetud (minu sõrendus, A. R.) ja igasugune põhjus Teil tagasiastumiseks auhindade pärast kadunud... See tagasiastumine ülepea... (oleks) Eesti Kirjanduse Seltsi mahamatmine. Ja seda Teie soov ei luba!“ Ja Wilde kohta leidis Jürgenstein, et „Wildele kui kirjanikule ületuldse ei ole auhind palju, sest tema „Mahtra sõda“ ei ole keegi järele teinud“. Nii etendas A. Jürgenstein suurt lepitaja osa ja on püüdnud hiljemini kõiki tülist tekkinud vastolusid heastada, niipalju kui on suutnud.

Pool aastat hiljemini (29. septembril), mil asi juba laialt löi laineid, puudutas Jürgenstein veel kord „hella kohta“: „Mul ei tulnud uneski meelde, et see kiri iseseisvate meeste, auhinnamõistjate peale kuidagi niisugust mõju võiks avaldada, et nemad oma parema äratundmise vastu toimetada võiksid.“ Ja ometi seisiski selles keerd-sõlm, viga, mis andis põhjust laiaulatuslisele poleemikale ajakirjanduses ja koosolekutel kui ka iseseisvate brošüüride ilmutamisele (Ed. Wilde „Avalik kiri“) ja soome ning läti ajakirjandusse ulatamisele.

Et Wilde-tüli peapõhjusi ikka niisugustest imelikkudest keerdkäikudest tuleb otsida, seda näitab ka asjaolu, mäherduste eelarvamistega olid auhindajad: üks leidis olevat Wilde tööd („Tabamata ime“ ja „Jutustused“) „kirjandusliselt väärtuseta“, teisel olnud isiklik viha Wildega, kuna kolmas paindus oma naiselikkuse tõttu kõige rohkem välisetele mõjudele. Ja ometi ei juletud jätta Wildet ilma „auhinnata“!

Wilde aga ei võtnud toetuseraha vastu, kuna A. Kitzberg sai auhinna ning O. Luts — ergutuseraha. Ta oli oma võimistest teadlik (ja seda toetasid paljud lugejad), ja nii ei võinud ta end alandada häbistava pakkumise vastu võtmisega. Ta nõudis asjale selgust. Seda nõudsid ka ta poolehoidjad. Tema tüli puhul jagunes kogu kirjanduslik publik kahte leeri: Tartu kirjanduseharrastajad arvasid, et

1) Kuid sel ajal polnud Wildel ilmunud teisi avaldusi peale „nende juttude“. „Pisuhänd“ ilmus hiljemalt.

Wilde tahab „ühe kirjaniku hellitatud enesetundest ja teiste vastu sihitud halvaks panemisest tõusnud „protesti“ puhul võimalikult suurt kära tõsta“, kuid tallinlased korjasid allkirju, et „tuntud ja lugupeetud kirjanikule“ ärateenimata haavamise puhul seltskonna poolt kaastundmüst avaldada; samuti esitasid 8 tuntud kirjanikku avaliku küsimuse Wilde asjus. „Kes võitjaks jäi, see oli muidugi Wilde,“ tähendas hiljuti Joh. V. Veski.

Wildel ei ununenud see toetuseraha asi niipea. Kõige pealt lõi ta sellest komöödia, unustamatu kunstitöö „Pisuhänna“, mille tendents teravalt poleemiline, kuid mis upub võrratult haarava huumori sisse. Selles küsimuses on olnud ta väga hellatundeline ning ta võis saada oma vastukirjades koguni ebaviisakaks. Ta ei võinud seda kergelt unustada. Teistelegi tuletas ta mitmele korrale meelde oma „abiraha“ asja. Kirjaniku 60-aastane sünnipäev näitas, et tal asi veel polnud ununenud, kuid et ta oma sünnipäeva järel on andeks annud kõigile. Kaksteistkümmend aastat viha pidada ja kolmeteistkümmendal andeks anda — see on inimlikult suurepärane.

Oma paguluseaja teisel poolel oligi Wildel saatuseks olla ühenduses kodumaaga peaaesjalikult tülide ja vaidluste kaudu. See oli nagu saatuse pilge, et kui enese tegelikus elus valitses rahu, siis tuli rahutuks saada väliste olude tõttu. Enne toetuseraha tüli oli olnud tuntum poleemika „Tabamata ime“ puhul, ent peale seda tuli Joh. Aavik oma vaidlust-tekitava kirjutusega.

J. Aavik kirjutas 1914. a. lõpul „Postimehes“, et eesti kirjanik võivat elada hästi ja seltskondlikult, kui ta täidab väikese eeskirja: kui ta kirjutab iga aasta 1 romaani, 1 näidendi, 1 kriitilise teose ja teatava hulga arvustusi ning följetone ajalehes. Selle töö eest, mis võtaks kirjanikul aega Aaviku arvates 7 kuud, saaks ta honorari 2000 rbl. Selle rahaga saaks kirjanik korralikult elada, ja ülejäänud viie kuuga võiks ta perekonna-asju ajada, ennast lõbustada, tervist kosutada ja muidugi teha ka uusi kavatsusi loometöö alal! Kui sellest veel eesti kirjanikule ei jätku, siis leiab Aavik uusi vahendeid. Kirjanik võiks võtta rikas naine, võiks ette võtta muid ärilisi operatsioone, „sest kirjanik ei tarvitse olla ju ebapraktiline unistaja!“ Siis võib ta end ülal pidada seltskondliku seisu kohaselt, võib osta autosid ja omandada toredaid villasid!

Sarnast nalja kui Joh. Aavik, pole heitnud veel keegi eesti kirjaniku kohta, kuigi ta ise ei mõelnudki nalja peale. Mitmed mehed haarasid sule kätte, et näidata säherduste

arvamiste ebarealsust ja — naiivsust, muu seas ka Wilde. Nagu toonitati, võis just Wilde tunnistada, mida eesti kirjanik võib saavutada ja mida mitte. Ta kirjutas: „Adjöö siis valitud aine, läbimõeldud idee, voolitud ja viilitud vorm — plaksimine on normiks tehtud, ilukirjandusline auruvabrik ausse tõstetud!“ Kus asju kergelt võetakse kui nalja, seal ei saa ka muidu vastata kui naljaga. Et sarnaseid väärarvamisi igal ajal seltskonnas liigub, seda näitab Wilde „Pisuhändki“, milles leidub paras satiir ka Aaviku sarnastele nõudmistele: rikka naise võtjad võivad olla talendituid luuletajad.

Saabus 1915. aasta ühes Wilde 50-aastase sünnipäevaga, mis pakkus eeldusi rahu tegemiseks kirjaniku ja seltskonna vahel. Kuid midagi iseloomulist tuli ilmsiks. Kuna „Vanemuises“ pidas „Pisuhänna“ puhul Eesti Kirjanduse Seltsi teaduslik sekretär Joh. V. Veski kõne Wilde üle (mille puhul tähendas Bernhard Linde „Tartu Päevalehes“: „Seltsi teadusline sekretär pidas „Pisuhänna“ ettekandel kõne. Paremat ei oleks ka nalja-armastaja Eduard Wilde välja mõelnud ja rohkem koomikat ei soovinud ka kirjaniku poolehoidjad“), kuna kõik ajalehed töid kirjutusi Wildest, ei lausunud „Postimees“ musta ega valget. Sellest tehti järeldusi. „Postimehel“ oli nähtavasti „kanakakkumine“ pooleli jäänud. Oli tarvis 10 aasta kulumist, et anda tülinaabrile tervitavat kätt. 1915. a. osutus ainult algakordiks Wildele selle päeva eest, mis saabus kümme aastat hiljemini. Nüüd oli Wilde täielik võidupäev. Siin polnud Wildel enam „vaenlasi“.

1915. aasta möödumisega jäi nälliselt kõik vaikseks Wilde elus. Ta oli asunud nüüd uue romaani „Mäeküla piimamehe“ töötlemisele, mis nõudis talt pikemat rahu-aega. Valmides osutas see aga lugu, mis ainult kunstiteostele saab osaks: meister oli jätnud sinna oma hinge. „Mäeküla piimamehes“ on annud Wilde haruldase läbilõike sellest vaiksusest, leppimisest ja inimlikust üleolemisest, mis talle üldiselt on teatava määranani omane ja mis teda valdas neil aastail.

Ükski Wilde teos, ei ükski toode eesti kirjanduses pole meeletuliselt sarnaselt harmooniline, leppiv ja andeksandev kui tema romaan südamehaige mõisnikuhärra ja vaese kandimehe naise vahel! Iga kirjanik ei suuda anda oma vanadusepäevade kõikemõistvast ja üleolevast meeleolust seesugust kirjeldust! Kui lugesin esimene kord „Mäeküla piimameest“, siis unustasin kõik muud teose väärused selle kokkukõla kõrval. Ja nii on sündinud kahtle-

mala mõne teisegagi. Kes tahab tutvuda Wilde viimse aja psühholoogiaga, sellele ei või soovitada paremat tundmaõppimisvahendit kui „Mäeküla piimamees“.

Teos ilmus trükist 1916. a. kevadel, kuid arvustajate poolt suuremat lehitsemist leidmata. Seepärast on tähelepandav, mis kirjutas selle puhul F. Tuglas: „Wilde viimane romaan ei anna põhjust avalikkudeks vaidlusteks ega üldse mitte suuremaks mõtete erivuseks.“ Peale Tuglase olen leidnud ajakirjandusest ainult Ed. Hubelilt arvustuse Eduard Wilde vanapõlve meisterteose üle.

Ja tõelikult on selle subjektiivse hingeõhuga läbisatud teose aine kauge ja võõras! Ed. Hubel kirjutas, et jutt on 90-ndaist aastaist, eemal olles võimátust tänapäevast.

Seda sünnib õige sageli, et kui ümbrus pakub pettumust ja võõrastust, kui kaasaeg väriseb veristamisvihas ja kättemaksukires, siis sihib kirjanik oma sammud mineviku vaiksesse vaimuilma, mattub teissugusema ning rahulikuma aja tundmaõppimisele kui on tänapäev. Wilde, kes olnud alati aktuaalse ainega, võttis nüüd Euroopa sõjatulede lõkkele lüües mantli õlgadele ja pööris sammud oma noorusaja eriskummalisile maile. Ta astus kandimehe suitsutarre ja mõisniku saksatuppa, ja mis ta nägi, on kõigile tõena tajutav: viletsust on siin ja on seal! Siin unistab kantnik paremast leivakohast — mõisa piimniku-ametist, seal tollel vanal mõisasaksal on vara küllalt, kuid see ei keela hingel puudusi tundmast, ei keela ihaldamast kandimehe noort naist.

Ulrich von Kremer, haiglane ja heasüdameline mõisaks, teeb oma kandimehele ettepaneku, saatku oma naine mõisa, ja annab selle tasuks kantnikule piimamehe koha. Prillupi Tõnu, karvane ja kohmakas mehenäss, on selle mõttega päri, ainult noorik Mari on esialgu vastu; kuid siis soodub temagi. Selle küsimusega oleksid saavutatud mõlemate hingeihad, oleksid lahendatud mõlemate seisuste (mida kantnik ja mõisnik esindavad) eluprobleemid, kuid siis jääksid ära tragöödiad, mida tunneb eluvaatlus: kõigi ihalduste rahuldamist ei ole, ja kui see sünnib, siis teiste arvel! Kui nüüd mõisnik on õnnelik, siis on kantnik õnnetu. Naine on teise päralt, lepib teisega, näiliselt tahabki teist, ja seda ei suuda rahulikult pealt vaadata temagi karvane meherind. Ta keelaks naisel mõisamineku, ent ühtlasi säilitaks piimakoha! Ta kannatab selle all hingeliselt ja hakkab otsima lohutust viinast. Ja sellega veereb

ta kuristiku poole. Ametki hakkab end halvasti tasuma, ent kannatused suurenevad. Ühel külmal talve-öisel piima-sõidul, mil ta on viinastunud magamajäämiseni, asub surm ta valulisse, näiliselt vaiksesse südamesse — hobune toob koju ainult korjuse.

Teose pearaskus seisab kandimehe tragöödias, ent ometi pole teos sugugi traagilise ilmega, koguni selle vastu: õhus hõõgub nagu lepitav tundmus, mitte küllane ja terav, nagu „Pisuhännas“, vaid erisuguselt vaikne ja südamlük, nagu ainult õhtule laskuv päike võib anda. See ei tulva sõnast, kõnest, nagu „Pisuhännas“, vaid kujudest, välisest plastikast, kirjaniku hingeõhust.

Arvustus on juhtinud tähelepanu sellele, mäherduse plastikaga on varustatud siinsed tegelased. Prillup on üleni karvane, Maril on harvad hambad ja vana Kremer nosib oma südameklapi rikke tõttu suitsetamise asemel ainult kuiva kringlit, ja see ütleb kõik. Ehk kui kirjanik lisab veel juurde, et Prillup on peksnud vankril tukkudes kõr- vad vastu piimaanumaid marraskile ja Mari loeb korraga mitmest raamatust, siis on meil pilt nende inimliku ise- ärasuse ja — nõrkuse üle täielik.

Widel on õnnestunud meisterlikult nende tegelaste väline kujutus, kuid „sisemise realismi meetod ei näi olevat Wildele andekohane“, nagu tähendas Ed. Hubel. Wildegi teab seda ja hoidub analüseerimast. Prillup ja Mari on täielikult „pealtpoolt“ vaadeldud kujud. Selle eest on kõige suurema psühholoogilise mõistmisega loodud von Kremeri kuju. Temas ei ole jälgegi Wilde triloogias domineerivaist kurjest paruneist ja mõisnikest, keda Wilde hästi tunneb. Kuid ka von Kremerit tunneb ta hästi; selle loomisel on tal eeskujuks olnud elav kuju, nagu ta on ise tähendanud. Samuti on sündinud Prillupi Tõnu mitme elava kuju joon- test moodustatuna (sellest ka teatav kunstlikkus ja süm- boolsus teoses), kuid Mari näib tugenevat päris vabal fan- taasial (tema kohta puudub teade), ja sellest nähtavasti ta tumedus ning ebamäärasus — kuid ometi suur huvitavus.

Meisterteosed sünnivad harva kerge vaeva ja tööga, harilikult nõuavad nad hiiglaenergiat ja palju tööd. Wilde pole võinud kulutada oma varematele teostele kuigi palju aega, kuid ometi on saanud ta need teosed paremad, mil- lele võis pühendada rohkem aega ja energiat. „Mäeküla piimamehest“ pidi saama juba sellepärast meisterteos, et tema valmistamine tarvitanud kirjanikul mitu aastat. Vor- miliselt võib Wilde viimast romaani ainult kiita.

VII.

Vene revolutsioon 1917. aastal ei möödunud enam nii, kui kaksteistkümmend aastat varemalt. Ta tõusis, et mitte enam nurjuda, vaid kõiki vallutada, vanu valitsuskordi ümber lüüa ja uusi asetada. Ta tõusis kui ilmasõjast jõudu saanud tuleleek, paisutatuna ja võimsana, mida ei suutnud enam kustutada ei Vene tsaar, ei Saksa ega Austria keiser. Miljonite langenute haual tähendas see uut hävingut, kuid ometi ka uut elu. See tõi pöörde sõjakäigule ja viis meid rahule lähemale. Me võisime pettuda revolutsioonis, ent ta mõju hilisemas politika- ja hariduse-elus on ometi salgamatu.

Wilde asus Vene revolutsiooni ajal Kopenhaagenis; sellepärast ei saanud ta pööritavast liikumisest osa võtta, kui oleks tahtnudki. Kuid Wildel oli mälestusi, tal oli kogemusi, tal oli õigus revolutsiooni võidu peale uhke olla. 1905. a. revolutsiooni puhul (28. oktoobril) oli ta kirjutanud „Uudistes“ säärased uhked ja ennustavad read: „Meie võit on kindel. Ainus lipp, mille ümber proletariaat ka meil ilmatunal enamusel saab koguma, kui ta äratatud ja organiseeritud saab olema, on sotsiaaldemokraatia lipp.“

Vaevalt olid saanud olud jahtuda ja kaineneda, kui Wilde tuli juba kodumaale. Märtsi lõpul 1917. a. oli ta juba naisega Tallinnas. Veidi varemini oli saabunud Tartusse teine kirjanik-emigrant — Friedebert Mikhelson-Tuglas, kes veetnud viimast aega Soomes. Nii hakkas kodumaa mehi oma külge tõmbama. Hiljemini tuli taaralasi, tallinlasi jne. igast Venemaa nurgast, et asutada siin esimesi Eesti polke, luua kodumaa kaitset, tahta oma autonoomiat, hiljemini iseseisvat riiki. Ruttu, kuid korrapärase arenguga kujunesid Eestis olud. Juba aasta pärast kuulutati Tallinnas välja iseseisev Eesti. See oli suursaavutus Eesti elus. Kahjuks ei saanud meie seda suurpäeva täie joovastusega läbi elada! — Meie kõikide elukäik on kujunenud selle tõttu teissuguseks, kui ta oleks olnud endistel oludel. Kuid eriti on seotud Wilde elulugu iseseisva Eesti nimega.

Wilde asus Tallinna, ent siin ei võtnud ta midagi politika alal ette, — selleks nõudis aeg juba nooremaid mehi; vaid andus vaikselt kirjanduslisele tööle. Tal oli nüüd käsil üks suurem draama (nimelt „Side“). Kirjanik tahtis siin kujutada vana ja noore sugupõlve võitlust — laiemalt võttes, kogu vana ja uue ilmakorra igavest omavahelist võitlust. Nii siis oli aine päevakohane.

Juba sügiseks 1917 asetati teos teatrilavale. „Estoonia“ teater oli võtnud ta oma repertuaari ja kirjanik ise oli lavale seadmisel teatrile abiks. 5. septembril (talve-hooaja avangul) avanes publikul võimalus Wilde viimist suuremat tööd näha. (Kahjuks on jäänudki see seni viimseks.) Teatrikriitik K. Menning kirjutas peale lavastust: „Tükk ise on sel kujul, milles ta näitelaval esines, puhas perekondlik draama, ilma ühiselulise põhi-ideeta, ilma võitlusega vana ja uue seltskondliku ilmakorra vahel.“ Kirjanik Ed. Hubel tähendas: „„Side“ ei lähe stiililiselt Wilde viimastest teostest lahku. Kirjanik on realismile truuks jäänud.“

Arvustusel tuli järeldada oma arvamisi kokkuvõttes, et teos oli lavatehniliselt ebaõnnestunud. Kaevati sisemise elutunde, potentsi puuduse üle, leiti dramaatilise võitluse pealiskaudsust, miljööst liigliha jne. Head küljed ei olnud dramaatilised, vaid üldkirjanduslikud, nagu elav, vaimukas tihti õnnelikult vormuleeritud keel, lõbusad pilkelised kõrvalvaatused, tabatud kõrvalkujud jne.

Peale „Sideme“ ebaõnnestunud esinemist võttis Wilde selle ümbertöötusele. Kuid kulus aastaid, enne kui teos uuesti nägi päevavalgust, ja seda juba raamatuna. „Nüüd lugedes“ — tarvitades F. Tuglase sõnu — „tõusid aga teose positiivsed omadused palju enam esile: nimelt autori suur inimesekujutamise kunst ja stilistiline oskus, millest näitelaval jäi palju tähele panemata. „Sidemes“ elavad tõesti inimesed ja kõnelevad inimlikul keelel... Ta lugemine pakub suurt mõistuslikku lõbu, mõtlemisele ja ütlemisele kaasaelamise rõõmu. Ses suhtes on ta meie dramaatilises kirjanduses igatahes üks harvadest eranditest.“ Igatahes pääseb „Side“ võidule lugemisel, kuna ta laval tundub liiga raskepärasesena ja kohmakana.

1918. a. lõpupoolel kutsuti Wilde „Estoonia“ teatri dramaturgiks, missuguses ametis ta püsis 1919. a. jaanuarini, nõnda siis viis kuud. Wilde osutus sel alal osavaks ja leidlikuks. „Estoonia“ näitlejad ei mäleta enesel olevat paremat õpetajat ja juhatajat, kui oli Wilde. Aastate jooksul oli ta püüdnud ikka muu seas ka teatrielu jälgida, ja nii oli ta kogunud enesele mitmesugused teadmised, mida võis nüüd siingi tarvitada.

Selle järel muutus Wilde elu jälle vaheldusrikkaks ning huvipakkuvaks.

Aprillikuus 1919 olid Eesti Asutava Kogu valimised, milles kandideeris ka Eduard Wilde sotsiaaldemokraadina. Ent mingi pärast ei saanud ta Asutava Kogu liikmeks, kuigi sotsiaaldemokraadid said kõige enam kohti. Wilde ise elas

sel ajal juba lühikest aega Kopenhaagenis, kust ta tervitas oma seltsimehi nende suure võidu puhul.

Sama aasta lõpul määrati Wilde Eesti Vabariigi valituse poolt Eesti saadikuks Saksamaale, missugusel alal ta püsis terve aasta — novembrikuust 1919 kuni novembrini 1920. Midagi huvitavamat see amet ei pakkunud — ja Wilde lõpetas tegevuse ning asus jälle kodumaale.

Seekord viibis ta kodumaal üle aasta, kuni 1922. a. kevadeni, mil asus Saksamaale tervist parandama. Paljust vahtimisest kirjatööde puhul olid ta silmad haigestunud juba paarkümmend aastat tagasi. Nagu mäletame, oli tema silmahaigus korra nii raske ja tõsine, et teda aineliselt ja vaimliselt viimse piirini ära kurnas. Nüüd, kus ta Saksamaa tervistuskohta asus, keelati tal töötamine kirjatööde kallal peaaegu täielikult — ainult kaks tundi päevas võis ta tööd teha.

Haiguse seisukord võimaldas aga lõbusamat suvitajaelu pidada, küllalt huvitavalt aega viita. Juulikuus 1922 kirjutas ta „Päevalehe“ jaoks oma suvitusoludest kirja, mis lubab meilgi pilku heita ta selleaegsesse elusse.

„Tänavu Saksamaa tervistuspaika minnes“, kirjutas ta, „ja odavamasse liiki kostile asudes ära unusta leivakotti kaasa võtmast.“ Kuna ta põhjamaalasena viinud ühes hea söögi-isu, siis tuli toiduaineid pensioni söögile juurde osta, et saada söönuks. „Pension annab sulle piiramata luba tema laual kõike seda mokka panna, mis su isiklik leivakott iganes sisaldab. Sina aga ole tänulik ja loe tusa tasanduses iga päev kursisedelit.“ Ja ometi oli Baaden-Baaden, kus ta viibis, ülespidamise ja tervistusvahendite hindade poolest odavam kui Haapsalu ja mitte kallim kui Kuresaare!

Nagu suvituskoht igale haigele tundub mugavana ja veetlevana, nii tundus Baaden-Baaden Wildelegi; ta leidis sellest ilusa muinasjutu varjundeid. Wildet on huvitanud alati naised, veel hiljuti „Vanemuise“ saalis astus ta nende eest välja, sellepärast tahaksime noppida ta kirjast terve rea väljavõtteid, mis pakuvad ta naiseaustuse kohta ilusa ja ümmarguse pildi.

„Meie hulgas on tänavu haruldaselt palju õisilusaid, kastekargeid väikesi plikakesi“, kirjutas ta ja jätkas: „Ma pole kunagi nii palju ilusaid, magusaid backfischlikka daamikesi koos näinud... Üks on meie majast, üks magusamaist. Ta on taanlane. Ning perekonnast ja nimepidi meilegi tuttav... Ligun ma kuhu koosi tahes, ikka tuleb mulle väike preili Jakobsen vastu, naeratab mulle päikest

põue, kõneleb minuga taani keelt, kutsub mulle kuidagi minule nii armsa Kopenhaageni mällu tagasi.“

„Baaden-Baadeni pärislapsedki on tõuke omapäraseid iludusi. Suured, saledad, tõmmukas ihu, imekaunis kongnina, kastanruuge juus, pruunid silmad. Mitte Müncheni pruunid igavad plaatsilmad, sealse õlle karvaga nii sarnased, vaid kaunid kuldpruunid, sametise teraga.“ Wildet on huvitanud ta töödeski umbes sarnase iluga naised. Nagu M. Sillaots ütleb, valitseb Wilde naiskangelaste välimuse kujutluses „mingisugune saksa-itaalia-vene iludusideaali ristlusel saadud ebaloomuline ja ebaeestiline tõug.“

On arusaadav, et kui oma loomingu kujuteldud kujusid nii ilmsena ja lähedalt nähakse, siis see ka kuuekümnenda-aastase kirjaniku vere paneb soonis kiiremalt jooksuma: „Olen mõnele üsna lihtsale Baadeni neiule või noorikule hämmastunult järgi jäänud vahtima — mitte ainult ta lõuamaise ilu, vaid ka ta liikuvuse iseteadliku graatsia nõidusel... Kui mul luba oleks veel üht naist võtta, ma võtaksin ta Baaden-Baadenist. Või parem juba kaks.“

Tahaksin lõpetada, kuid ei saa. Veel veetlevad mind paar kohta sellest kirjutusest ta andmestiku ning kauni stiiliga. Ei saa jätta neidki esitamata:

„Baaden-Baadeni võõrasteraamat sisaldab hiilgavat hulka suuri nimesid. Lichtentali puiesteel jalutades, ümberkaudseil mägedel liikudes, ajaloolisi maju vaadeldes püüdsin nende isikute varjusid tabada, nende päid endale silma ette moondada, nendega maastikku ja linnapilti profaansuse ja banaalsuse tõrjeks kõrgemalt elustada ja hingestada. Astusin ühendusse Brahms'iga, kes siin oma kaunimad heliteosed maalis, puhketundidel aga „Karu“ kõrtsis Schwarzwaldi talupoegadega ühes lauas veiniklaasi tõstis, Ivan Turgenjeviga, kelle rahulik-lihtne, salliv-südamlik vesteviiis nii sugulasena tundub siinsete mägede ja metsade mahepehmete aheljoontega. Ma lasksin endale kõrvu heliseda Liszti, Verdi, Rossini tooniluuletusi, kuulatasin Rubinsteini klaveri-imesid, hõljusin Johan Straussi valtside voogudel.

„Ma oleksin kauemaks nende kalliste varjude keskele jäänud, nende radasid aukartlikult otsinud, nende mälestusjäänuseid halemeelselt harrastanud, nende tundeid tabada ja jälgida katsunud, aga ma pidin lahkuma, sest kukkur oli liiga kerge, ja selle veste viimase järgu kirjutasin juba ühes Hessimaa külas, kuhu odavust otsides oma alles pooleli paranenud silmahaigusega pelgu pugesiin.“

„Süda aga — see on nii raske kui kukkur kerge.“

Siit lahkunud, elas Wilde mõne aja Alsbachis, Darmstadtis, Münchenis ja mujal, veetes nii Saksamaal kogu talve kuni märtsikuuni 1923, käies Müncheni näitusel, marioneti-teatris, ekspressionistide kunstinäitusel jne. See aeg möödus Saksas nagu üldse Kesk-Euroopas dollarihullustuse tähe all, millest Wildele mitte kõige paremaid mälestusi ei jäänud. Ta kirjutas veste, kus teravais sõnus iseloomustab toonast Euroopat. Arst, advokaat, ametnik, kogu keskseisusline intelligents pödes ainelise kitsikuse pärast vaimlist nälga, proletariaat suurenes, ent „raha on nüüd... nende taskus, kes kunsti peale krossigi ei kuluta, kelle pealeärilised ihad aina autode, briljantide ja siidis kahisevate armukeste ümber tiirlevad“. Kuid kes ütleb, et see nüüd on teisiti?

(Järgneb.)

Arthur Roose.

Friedrich Kuhlbars ja tema pärandus.

Friedrich Kuhlbars (5. aug. 1841 — 28. jaan. 1924), eesti ärkamisaja esimene luuletaja, kelle laulud praeguse vanema põlve lapse-eas otse eesti rahva laulu-raudvaraks said, mitte vähem kui meie ristiusu viis peatükki, elas Viljandis üle 60 aasta, siiski nii tagasihoidlikult ja üksildaselt, et peale tema õpilaste vähesed teda isiklikult tundsid. Oma koolipõlves Viljandi kreiskoolis oli minul üks ainus kord 1882/3. a. talvel kokkupuutumist tema elementaarkoolis, kus ta oreil meile laulu õpetas, mida meie oma kooliõpetaja sünnipäevaks ette valmistasime.

Sel ajal rääkisid koolipoisid, kes õhtuti akna taga vaatamas käinud, et Kuhlbars alati ühte suurde paksu raamatusse kirjutanud ja palju teisi raamatuid uurinud, mida nimelt, ei teadnud keegi õieti.

Et ta Viljandisse oli sisse elanud, ka omale matuseplatsi nõutanud, rootsi marmorist lihvitud rist peal, mis tema nime ja sündimisaega kandis, ei ihaldanudki ta enam mujale. Kogu oma varanduse, mitusada tuhat marka raha, mööblid, suure hulga raamatuid, käsikirju jne. oli ta oma testamendis kohalisele Viljandi Eesti Hariduseseltsile pärandanud. Tema matus 2. veebruaril 1924. a. läks suurepäraselt. Olgu küll, et tal Viljandis ühtegi sugulast ei olnud, võttis sellest ometi nii suur rahvahulk osa, missugust Viljandi harva on näinud. Kõik Viljandi koolid oma õpilastega, seltsid, seltskondlikud organisatsioonid, üksikud

haritlased — kõik püüdsid võidu vanale laulikule ning kooliõpetajale oma austamist üles näidata. Laulukoorid laulsid kordamööda. Matusetalitus peeti linna Jaani kirikus. Vaimulikku talitust pidas Viljandi maakoguduse õpetaja kirjanik Jaan Lattik (Hariduseseltsi esimees) oma mõjuva sõnaga. Sellele järgnes palju kõnelejaid. Pärgi kogunes hulga viisi. Väljas saatsid matuserongi kohalise tuletõrjeseltsi puhkpilli-koor, koolide rongid, Viljandi kõigi kolme kiriku kellad helisesid. Rahvamurd oli nii tugev, et esimene ots ühes surnuga oli juba matusekohal, kuna lõpposa alles linnast ikka veel järele valgus. Lauldi kirikus ja haual hinnata väljajagatud laululehtedelt, mille teksti kadunud laulik ise enne selleks oli luuletanud ja määranud. Matuselised ei pääsnud kaugeltki haua lähemale, kuulsid ainult laulu pasunakoori saatel, olgu küll, et õp. Lattik tuulese ilmaga püüdis jõudumööda kõvasti rääkida. Kõik olid kaasaelavas meeleolus, selle peale vaatamata, et ainult vähesed kadunud isiklikult tundsid või näinud olid; kõiki tõmbas nägemata sund ja suur lugupidamis-tunne ligi.

*

Hiljuti, pühapäeva õhtupoolel juhtusin Viljandi E. Hariduseseltsi koolimajasse (end. Viljandi Eesti Põllumeeste-seltsi maja), kus endise Halliste kihelkonnakooli õpetaja Peeter Kiviristi (E. K. S-i eluaegne liige) eest leidsin, kes juba mitu aastat Hariduseseltsi kooliõpetaja ja majaisa. Tema näitas mulle ka Kuhlbari pärandust, mida iseäralise huviga vaatlesin. Mööblit kasutatakse rahva vastuvõtmise toas hariliku mööblina. Sohva on ümber remonteeritud, uus riie ümber. Mõned kapid on iseäralisse raamatutetuppa paigutatud, kuhu Kivirist ütles ka osa raamatuid ja käsikirju toovat; suurem tagavara seisvat väljas hoovi peal kuuris. Olin huvitatud teada tahta, missuguseid raamatuid ja ajalehti Kuhlbars oma pikal eluajal on tarvitanud ja missuguseid käsikirju ta maha on jättnud. Muidugi sain tunni või pooleteise jooksul ainult seal toas asuvaid vaadelda, kuna kuuris hoitav kraam minul nägemata jäi. Kuhlbarsil on olnud tähtsamate saksa klassikakirjanikkude koguteosed, nagu Goethe, Schiller, Lessing, Wieland jt. Vana Balti kirjanikkudest oli seal õige väheseid, nagu: Ruhtenbergi Balti ajalugu, Sjögreni, Schlözeri, Wiedemanni mõned tööd, Kreutzwaldi Kalevi-poeg, esimene trükk, aga väikesi grammatikaid õige mitmesuguseid, isegi türgi, malai, sanskriti, kelti jt. keelte kohta. Et Kuhlbars kaua aega kohanimesid teiste keeltega võrdles,

ootasin palju rohkemat, isegi palju teiste keelte sõnaraamatuid, mida aga ei leidnud; võib olla, et seesugused alles väljas kuuris asuvad, kuni Kivirist aega saab neid sisse tuua. Üks õige vana Nikolitshi saksa-vene sõnaraamat on, ka soome-saksa sõnaraamat, õige vanaaegne, Brockhaus'i Conversations-Lexikon, vististi täielik, j. p. m. Oleksin palju rohkemat oodanud.

Palju tähtsamad olid Kuhlbari käsikirjalised mälestused. Laua peal oli kinnine pitseriga ümbrik, adresseeritud:

Tallinna Eesti Muuseumile, kolm aastat peale minu surma avada. Sees mitukümmend saksa- ja ka eestikeelset luuletust.

(Ma ei mäleta enam, mitu tükki igaüht.)

Miks just Tallinna, aga mitte Tartu E. R. Muus.? Põhjus senini teadmata.

Rohkem tähelepanu äratavad Kuhlbari käsikirjad. Plekk-kasti sees on täis ümbrikud, mis sisaldavad oma pealkirjade järele igat Kuhlbari elujuhtumust dokumentides, nagu: Meine Entlassung, Mein 25-jähriges Amtsjubiläum, Mein 75-jähriger Geburtstag jne. Ühes kaustikus on, nagu järjenumbrist mäletan, üle 400 lühikese riimitud aforismi, igaühel luuletamisdaatum juures, kuni surmani; need käsitlevad tema silmapilkseid arvustusi päeva-uudiste kohta, mõned väga tabavad ja sisukad, osalt ka vesised ja lahjad. Õige osavalt vitsutab ta okupatsiooni-aega ja mõisnikkude meie maalt põgenemist. Ka eesti kirjanikud saavad vatti; Marie Underi kohta on otsus nii ränk, et trükimusta välja ei kannata. Üks kaustik sisaldab täpsaid teateid Kuhlbari tööde kohta, mis kuskil raamatus või ajalehes ära trükitud, igaühel daatum juures; kõige viimne: laul Viljandi ajalehes „Oma Maa“. Üks kaustik sisaldab tema — vist kõikide — koolipoiste nimesid, iga semestri järele korraldatud, millede hulgas leidub ka palju pärastisi avalikke tegelasi, sest Mulgimaalt on kangemad eesti mehed välja võrsunud, kellele Kuhlbars saksakeelse põhja alla on pannud, ilma milleta tol ajal keegi edasi ei saanud.

Et ma lühikest aega sain lehitseda, jäi mul paljugi nägemata. Kõik on korralikult, puhtalt, suure hoolega tehtud, alati daatum juures. Nähtavasti on kadunuke tahtnud oma elutööd mingile igavesti kestvale muuseumile mälestuseks maha jätta. Pealegi on Kuhlbarsil peenike, aga selge käekiri.

Minul oli suur uudishimu teada tahta, missugust ajakirjandust Kuhlbars omal ajal on tellinud ja lugenud, kuid niisugustest ei saanud ma selle korraga midagi näha. Nagu Kivirist jutustas, olevat väljas kuuris suured ajalehevirnad, millel paks tolmukord peal ja tubakasuitsu hais juures, sest Kuhlbars olevat kange piibumees olnud. Minu teada kirjutas Kuhlbars peale eesti lehtede palju artikleid kõige korrektsemas saksa keeles ka saksa ajalehtedele, kõige pealt kohe kohal. „Felliner Anzeiger'ile“, mis esimene ajaleht Viljandis enne Jakobsoni „Sakalat“, pisitilluke, aga hästi toimetatud. Esimene toimetaja oli end. Uusna mõisa omanik von zur Mühlen, pärast cand. jur. John Körber, kuni maailma-sõja ajal Vene sõjavõimud tema kui saksa-keelse sulgesid. Aastat kümme tagasi, kui Hugo Raudsepp „Sakala“ peatoimetaja oli, tõlkisin mina vanadest „Felliner Anzeigeri“ aastakäikudest artikleid, mis eesti elu kohta käisid, arvatavasti Kuhlbarsi ning pimedade Friedr. v. Strycki kirjutatud, ja avaldasin need „Sakalas“ pealkirja all „Vanast Viljandist“, muu seas ka Kanepi meestekoori 2 kontserti Viljandi selleaegses ainsas saalis — Saksa Handwerker-Vereinis suvel 1880. a., mis nähtavasti Kuhlbarsi kirjutatud ja — väga kiitvalt. Minu kadunud tädi-poeg Hendrik Gross, kes sel ajal Viljandi kreiskoolis käis, oli mõlemal õhtul kuulamas käinud, inis saksu kiitvalt imestama pannud, aga kahjuks „die singen nur in Bauernsprache!“ Arvatavasti peaksid Kuhlbarsi tööde nimestikust leiduma „Fell. Anz.“ aastakäigud vanemast ajast; need peaksid Kuhlbarsi kogus vististi alles olema. 43 aasta eest Kuhlbarsi kirjutatud suurt paksu raamatut ei leidnud ma üldse mitte, ehk ma seda küll otsisin ja järele pärisin.

Koju tagasi tulles astusin läbi Viljandi linna surnuaia, otsisin Kuhlbarsi haua kätte, mille peal marmor-rist alles samas seisukorras, nagu ta eluajal: nimi ühes sündimisajaga, kuid suremisaeg puudub, olgu küll, et risti meister Kivistik hauast ainult vaevalt $\frac{1}{4}$ versta kaugel elab. Pärijal ei ole enam kui aasta jooksul veel mitte meelde tulnud ka suremisaega lasta ristile peale teha!

Koju tulles teel ei saanud ma kuidagi tagasi tõrjuda kahjatsustunnet, kui „osavasti“ Kuhlbars on omale osanud pärija valida!!!

Peeter Ruubel-Kõrnitse.

Mõnda Eesti-Ungari vahekorrast.

(Maurus Jókai 100-aastase sünnipäeva mälestamise puhul.)

Virgumissammud Eesti ja Ungari vahel.

Eesti-Ungari vahekord on alles hilise aja saavutus. Ja huvitav: teede ajajatena nende kahe hõimrahva vahel ei esine peaaegu kedagi muud kui üksikud kummagi-poolsed keeleteadlased.

Eks olnud see ju alles 56 aasta eest, mil meil Eesti ja Ungari vahelisi sidemeid hakati sõlmima; nimelt oli eesti I laulupeo puhul 1869. a. Budapestist Eestisse võr-sile tulnud ungari keeleteadlane prof. Pál Hunfalvy. Oma sõidul, mis viis teda Riias Haapsalu kaudu Tallin-nasse, sealt Tartusse ja Viljandi kaudu uuesti Tallinnasse, õppis ta rahva elu olu õige mitmekülgselt tundma, ühtlasi eesti tolleaegsete tegelastega vahekorda astudes. Selle teekonna viljana ilmus prof. Hunfalvyl 1871. a. kahekõite-line ungarikeelne raamat „Utazás a balttenger vidékein“ („Teekond Läänemeremail“), mis hiljemini ka saksa keelde tõlgiti. See soojatundeliselt ning heatahtlikult kirjutatud teos kandis esimesena lähemaid kirjutusi meie rahva too-kordsest elamisjärjest ungari hõimrahva laiemasse ring-konnisse. 1883. a. avaldas rahvateadlane dr. György Versényi ungari kuukirjas „Egyetemes Philológiai Közlöny“ („Üldine Keeleteaduse Ajakiri“) eesti rahvalau-lude kohta pikema kirjutuse, mille V. Ernits üksik-asjalisemalt on refereerinud 1912. aasta „Sirvilaudades“. Kui sellele veel lisaks tähendada, et Áron Sziládi Kisa-ludy-Seltsi IV Aastaraamatus on artikli avaldanud „Meie sugulaste eepika“ („Rokonaink épikája“) üle, siis oleksid kõik suuremad tööd loendatud, mille kaudu on ungarlased meid oma rahvale möödunud aastasajal tutvustanud.

Eesti poolt sai esimese sideme loojaks ungarlastega dr. Mihkel Veske, kes 1885. ja 1886. a. Ungaris keele-uurimisel viibides eriti prof. dr. J. Budenz'iga ja Béla Vikár'iga lähemas suhtumises seisis ja muu seas seal kojamaalrit krahv M. v. Zichy't ta perekonnä-mõisas Zalas külastas.

1911. a. Tartus ärapeatud „Kalevipoja“ juubel tõi sellele juubelipeole dr. Aladár Bán'i, kes veel hilise-mategi siiatulekute läbi hõimusõpruslisi sidemeid mõlemal pool tagajärjekalt on tihendanud ja kelle isikus meie „Kalevipoeg“ pealegi ungarikeelse tõlke huvisooja valmis-

taja on leidnud, kuna tõlge ise alles kirjastajat ootab. Peale muu on dr. Bán'i korraldusel tekkinud Ungari Rahvusliku Muuseumi juurde eesti rahvateaduslik kogu. — Samal aastal tegi vastaskülaskäigu Ungarisse Villem Ernits, kelle kaaslaseks järgneval aastal Julius Mark heitis, kuna viimase keelelised huvid ta möödunud aastal veel teist puhku selle hõimrahva keskele viisid.

Eesti Vabariigi aegu on Ungari ja Eesti vahelisse lähemisse rohkesti hoogu tulnud. Kuna riigi poliitilise tegevuse alal dr. Mihály Jungertth sooja sõbrana meie kodupinnale astus, võitis 1922. a. lõpul meie ülikool oma tegevusse esimese ungari keele lektori — dr. Elemér Virányi isikus. Eriti viimase intensiivsel tegevusel on meil võimalik vaimlise Ungari lähendamise suhtes mitmeti edendamise tõusu märgata. Peale muu on meil Tartus viimaseil ajal korraldatud õhtu luuletaja Sándor Petöfi 100 a. sünnipäeva mälestuseks (13. dets. 1922 — dr. Bán'i kaastegevusel) ja Imre Madách'i 100 a. sünnipäeva mälestuseks, kuna 28. märtsil s. a. ülikooli aulas korraldatud III ungari õhtu Maurus Jókai mälestamisele oli pühendatud.

Tähtsal kohal hõimrahvaste ühendamise küsimuses seisab kahtlemata 19.—21. juunini 1924 Tallinnas ärapeetud Soome-Ungari kultuurikoosolek, kus valiti Eesti, Soome ja Ungari poolt igast rahvusest kolm esindajat, „kes on kohustatud ja volitatud oma maa oludele vastava organisatsiooni looma, mis oleks soome-ugri hõimude lähenemise püüete kandja, süvendaja ning laialilaotaja ja (eeskätt 1927. a. Ungaris korraldatava) kongressi korraldustööde tegija“, ja kus muu seas otsustati soome esindajad paluda „võimalusi leida ajakirja asutamiseks, mis oleks soome-ugri hõimude lähenemispüüete kesk-kohaks ning avaldajaks ja milles kõik sugurahvad võimalust mööda kaastööd teeksid“. Viimase otsuse kohaselt ongi nüüd ajakiri „Fenno Ugria“ ilmuma hakanud (vt. alamal), nimelt Soomluseliidu Sugurahva-osakonna eestvõttel, kes juba paar aastat tegevust on avaldanud ja kelle ülesandeks nüüd sugurahva-asjade eest hoolitsemine Soomes on saanud.

Et meil Ungari tundmine, nagu eespoolsest näha, alles viimaseil aastail juurduma on hakanud, siis on arusaadav, et madjarlased meile senini hoopis vähe on võinud tuttavaks saada, koguni rääkimata ungari keele nimetamisvääriilisest tundmisest meil.

Ja ometi on ungari kirjanik Maurus Jókai Eestis juba pikemat aega tuntud, ühtlasi rohkesti loetud ning

armastatud jutukirjanik olnud, kelle tööde tõlgete arvuga teiste rahvaste kirjanikud meie juures ei suuda võistelda. Millega seletada seda näivald paradoksaalset nähtust?

Me teame, et M. Jókai on ilmakuulsuse võitnud ta loometööde üllileidlik ning piiritu fantaasia, millest on tingitud ta ainetevaliku rikkalik vahelduvus ning kodusus oleviku-, mineviku- ning tulevikuküsimuste käsitlemisel, põnev sündmustikuesitus ja lahedatujuline, terve, sädelev huumor. See kõik, valatuna maitsekaunesse romaani- või novelliraamidesse, on teinudki Jókai võidukaks vaimukan- gelaseks, kelle hoogav romantika oli võimus siduma enese külge kõiki kirjandusehuvilisi rahvaid, tõstma teda maailmakirjanikkude ritta.

Ja eks ole ju eestigi rahvuslikkusele ärganud lugeja elanud kirjandusliselt romantismi tähe all peaaegu meie päevini, ammutades enesele ilutsemisvõimalusi samast vaimust osalt nüüdisajalgi. Sellest tõsiasiast ep leiamegi vastuse küsimusele, miks meie kirjandus nii silmapaistvalt on rikastunud M. Jókai tööde tõlkeist.

Need tööd on eeskätt oma sisu poolest huvitavaiks osutunud eesti lugejakonnale — ja see on tolleaegseile tõlkijaile, kes samuti ka ise rahva liikmetena huvikaaslased ja tõlgitava töö mõju all ise arenejad, ikka uut hoogu annud Jókai toodete reastiku suurendamiseks meil. Kuid seda huvitavat ammuti muidugi siis sealt, kus ta saadaval. Ungari keel oli meie tookordseile kirjandusesoetajaile hoopis tundmatu, ei oldud teadlik isegi sellest, et madjarlased on meie suguhõimud. Tõlgiti siis Jókaid meile tõlgetest, peaaesjalikult saksa, vähemal määral ka vene keelest, ja esitati meile tema töid kõige pealt tavalisest kui huvitava kirjaniku omi, alles teises järjes küll kui hõimrahva liikme töid. Sellesuunaliseks näiteks võiks esitada kas või Ed. Wildegi — „meie Jókai“, kes, nagu ta hiljuti käesolevate ridade kirjutajale avaldas, Jókai romaani „Kuldaväärt mehe“ meie kirjandusse istutas (saksa keelest), küsimata, kas ja missugused sugulussidemed kirjanikku meiega ühendavad, tõlkides üksnes sel põhjusel, et mainitud romaan teda nimelt sisuliselt huvitas ja teda kui meie rahva kirjandus- lise maitsega lähemas kontaktis olijat tõlkimisele õhutas. See oli aastal 1886. Samadel ajedel on enamasti meie teisedki Jókai tõlkijad oma ülesande täitmisele asunud, välja arvatud vahest erandid, kellele sugurahvalised põh- jused tõlkimise kaasaõhutajaks võisid tõusta.

Kuid kõige selle juures ei või me tõtt tunnistamata jätta, et kui Jókai tööd on meil nii tihti tõlkimisele valla-

tanud, siis näitab see kõige pealt, et täh. ungari kirjanik mitte üksnes meie lugejat suurpublikut ei ole laiaulatuslikult oma vaimust toinud, vaid rohkel määral on ometi just ka meie kirjanikke enese külge köitnud ja oma fantaasiaga neile nende loometegevuse jaoks mõju ning virtutust osaks saada lasknud, kuigi mõju vastuvõtjad sellest iga kord ise küllalt teadlikudki ei saa olla.

Ent teatavasti ei ole M. Jókai ainult romaani- ning jutukirjanik, vaid vähemas ulatuses ka luuletaja ja näitekirjanik. Kuna ta luulet meie kirjandusse pole istutatud, on Jókaid oma-aegsel eesti näitelaval suure eduga ja tihedas järguses etendatud. See näitelava-toode on nimelt „Mustlaseparun“ — Johann Straussi operett, mille tekstiks on M. Jókai romaani põhijooned. August Wiera aegses „Vanemuises“ oli ta üks populaarsemaid ja armsakspeetumaist repertuaaripaladest.

Ometi pole meil Jókai nimega kaugeltki veel ammutatud eestikeelne ungari ilukirjandus, vaid Eestis tuntakse juba mõnikümmend aastat näiteid Sándor Petöfi luuletustest, mille tõlgetele K. E. Söödilt lähemal ajal vormitüümat kui ka sisulähemat järge on oodata; meil on Koloman Mikszáth oma jutustuste kaudu lugejate poolehoidu võitnud, samuti Ferenc Herczeg oma novellidega, kuna Ferenc Molnár oma näidenditega meie näitelavadel juba pikemat aega püsivalt esineb.

On rohkesti põhjust nüüd tagant-järel kahetseda, et Jókaid kui ka teisi ungari kirjanikke meile algupärandist ei ole tõlgitud: selle tagajärjel on tulnud näit. Jókai nii värvika keele asemel küll mõndagi kahvatumana ja isegi sisuliselt moonutatuna vastu võtta. See puudus suurenes osalt veel sellest, et tol ajal ei osanud meie ilukirjanduse pakkujad ega lugejad veel kuigi suuresti hinnata vormilisi väärtusi, vaid viimases suunas areneti meil teatavasti alles hiljemini. Nüüd on meile aga ilmne see kurb tõsiasi, et tõlgetest meile istutatud keelelise külje ebamäärasus eriti ühte ossa Jókai tõlgetesse meil paraku on kandunud stabiilse miinusena. Praegusel ajal, kus Eesti-Ungari vastastikune lähenemine ikka tihedamaks on muutumas, kasvab ka vastastikune keeleoskus. Ja meie kirjandusele oleks igatahes vaimliselt edasiviivaks sammuks, kui lähemas tulevikus meile kättesaadavaks tehtaks ungari kirjanduse kulminatsiooninäiteid, muu seas ka valik Maurus Jókai vääristeoseid alguskeele järele, nagu me küll ka oma kirjanduse salvest tahaksime vastutasuks ängata samal teel ungari hõimudele meie algupärase ilukirjanduse tippe.

Praegu aga peab tunnistama, et siin kui ka seal senini ilukirjanduslikku otsest silda veel kuigi palju pole ehitatud.

Eesti algatusel on ses mõttes ometi hea algus juba tehtud — nimelt Julius Mark'i poolt, kes aastal 1914. a. avaldas oma „Ungari Antoloogia, vihu autoriseeritud tõlkeid“, kus esimest korda alguskeelest meile ulatati teiste ungari kirjandusetoodete seas ka Jókai novell „Armsad sugulased“, kuna 1921. a. sama keeleteadlase sulest ilmus otsese tõlkena Ferenc Molnár'i novell „Pál-tänava poisid“. Viimase kirjaniku kui ka Herczegi näidendialale on A. Murakin meile samagust silda soetanud.

J. V. Veski.

Eesti tutvustamine Ungaris.

Ühes „Postimehe“ artiklis, milles kirjastusharrastajaid hiljuti Ungari romaanikirjaniku Maurus Jokai mälestusõhtust ülikooli aulas osavõtmisele õhutati, konstateeriti muu seas järgmist: „Kuna meie keskkoolides eriti ka klassikakirjanikkudega mitte ei jäeta tutvustamata, ei panda aga praegugi veel selle peale mingit rõhku, et nad vahest ka meie hõimrahvaste tähtsamate kirjanikkudega tutvuksid.“

Juhtumisi on meil käepärast ühelt Ungari kooliõpetajalt erakiri, milles mõne iseloomustava märkusega Ungari kooli õpetusseisukorda käesolevas küsimuses illustreeritakse. Mainitud kirjas öeldakse muu seas:

Ungari keskkoolide õpilasi tutvustatakse geograafia ja ungari keele õppetundides nüüd ka juba hõimrahvaste rassilise sugulus- ja keeleküsimumusega. Ja nendele ei jää liivlastegi nimi võõraks.

Kirjandustundides tutvustatakse õpilasi ka Soome „Kalevala“ kuju ja rütmiga, kuna see eepos meil on Béla Vikári ungarikeelses tõlkes olemas. Eesti „Kalevipojale“ ei pääse meie veel mitte ligi, sest et ta dr. Aladár Bán'i poolt tõlgituna rahalise kitsikuse pärast kahjuks veel mitte trükkis pole ilmunud, olgugi et meil Kreutzwaldi nime Lönneroti nime kõrval ka ikka nimetatakse.

Rahvaluule ja vanavara seisukohalt on meile hõimrahvaste eeposed kui ka vanemad regevärsid suure tähtsusega, sest et varakult Ungarisse ulatunud ristiusk sellelt alalt siin peaaegu kõik hävitas nii sisült kui vormilt.

Kommertskoolis, kus mina ungari keelt õpetan, pühendasin hiljuti paar tundi eriti hõimrahvaste lüüriiliste laulude käsitlusele. Meie lugemisraamatus leidub kaks sõdurilaulu Soomest järgmise lisamärkusega: „Soomes kangelane tunneb niisama kojuigatsust nagu ungarigi sõdur. Tänu nendele

vahvatele meestele sai Soome maa vabaks ja elab praegu õnnelikus seisukorras.“

Sellele järgneb eesti luuletaja L. Koidula „Emasüda“ („Az anyasziv“), kuid juurdelisatud järgmise märkuse tõttu tuleb ta soome lauluks pidada: „See luuletus on suurepärase näide emarmastusest. Nii jäises põhjas kui ka igal teisel maakaarel tuksub lapsesüda ühesuguselt valjult, kui ta oma ema peale mõtleb. Niisuguse tunde väljendus on seegi sügavamõtteline laul. Soome laulud on B. Vikár koonandanud oma kogusse, tõlked praegu elavalt kuulsailt ümberpanijailt.“

Peale harilikkude kooli-õpperaamatute võisin ma oma õpilastele näidata Eestist 1924. a. kaasatoodud „Eesti albumi“ Kreutzwaldi, Koidula ja teiste piltidega. Samuti võisin ma nendele seletust anda ühe artikli põhjal, mis 1923. aastal Tallinnas toimepandud eesti suure laulupeo üle oli kirjutatud Budapestis ilmuvas esperanto ajakirjas.

Noorus on tundlik — „olgu jäises põhjas või mõnel teisel maakaarel“ — süttis ja jälgib kõike suure huviga.

Kahjuks on aga käepärast olev materjal veel väga kasin ja puudulik ungari koolinoorsoo tutvustamiseks Eestiga.

K. E. S.

„Fenno-Ugria“.

Selle pealkirjaga ilmus hiljuti uus soome-eesti-ungari keelne ajakiri, mille ülesandeks on soome-ugri rahvaste kultuurilisele arenemisele tähelepanuga jälgida ja ühtlasi soome-ugri ühiskultuuri taasehitamises sideorgani aset täita, eriti soome-eesti-ungari kultuuri tutvustades.

See püüd on väga kiiduväärt ja loodetavasti leidub kolmes soome-ugri kultuurriigis palju toetajaid, et ei keriks ainelisi takistusi selle noore lehe elukäiku. Tõesti, väga soovitatav on, et lõppude lõpuks üks hästi redigeeritud ajaleht püsivalt esineks tugeva häälekandjana Soomes, Eestis ja Ungaris soome-ugri ühiskultuuri mõtte väsimatu harrastajana.

Sel alal ei ole „Fenno-Ugria“ mitte esimene katse. Rohkem kui aastakümne eest ilmus juba Ungaris tuntud ajaleht „Turán“. Ungari õnnetu majandusline seisukord ja palju teisi tingimusi oli põhjuseks, et „Turán“ ei prospeerinud, üllamate püüete ja jõupingutuste peale vaatamata. Juba Turán'i mõtte ebatäpsus ja sellega seotud hulk vabu ja fantasmagoorilisi teooriaid oli isegi Ungaris takistuseks, nii et palju kaastöölisi lahkus toimetusest. Hr. Aladár Bán võitles asjata hiiglaraskustega: Turáni

saatus on kahtlane ja see on täna juba kindel, et temast ei saa enam midagi. „Turán“ kirjutati ungari keeles, ja see olukord oli jälle takistuseks, mis ei lasknud teda „vennasrahvusvaheliseks“ leheks areneda.

Soomes ilmus läinud aastail ajakiri, mida sihi määramise täpsuse suhtes juba paremaks võib nimetada. See oli „Suomen Heimö“. Kui „Turán“ n. ö. „ungaritsentralistlikuna“ esines, nii oli „S. H.“ „soometsentralistlik“. Sellega tahan siin lihtsalt tähendada, et nad tahtsid Ungaris resp. Soomes hõimuaadet hõida ja hõimrahvaste üle publikule teateid pakkuda. Kui „Turán“ — eriti algusel — oli mõeldud teadusliku kuukirjana, oli „S. H.“ — minu muljete järele — värskemast ja kergemast vaimust läbi tungitud, rohkem oleviku, soome-ugri rahvaste tänase seisukorra ja tuleviku eest hoolt kandev organ, mille tähelepanu ja huvi käis ainult ja täpsalt piiratud määral soome-ugri rahvaste kohta. Ta oli aga soomekeelne — ja sellega tema ulatuspiir kitsendatud.

Viimaks sündis „Fenno-Ugria“, ja juba tema esimene number näitab ühes toimetuse püüetega, et ta on — nagu ungarlased ütlevad — nõela pea peal leidnud. See asjaolu, et leht ilmub kolmekeelsena, võib pandiks olla, et ta ei ole arvatud loetavaks mitte ainult ühes riigis, mitte ainult kitsa lugeja publiku jaoks. Lehe liignimi „kultuuriline leht“ on ka heaks eesmärgiks, et soome-ugri kultuurühisus sünnib või paremini öeldud: sünnib jälle.

Siiski — kas ei ole „kultuuriline“ mõiste mitte natuke ülearu laia ulatusega. Selle kohta arvame mõned märkused esitada. Rõõmustav oleks, kui „pedagoogiline ehk koolivaim“ ja teiseks „propagandavaim“ kaoks sellest lehest. On tõsi, et Tallinna soome-ugri hariduskongress 1924. a. tegi ülesandeks, eriti soomlastele ja täpsalt „Soomluseliidu Sugurahvaste-osakonnale“, ühe soome-eesti-ungari keelse trükitud organi väljaandmise, ja oleme tänulikud õnneliku mõtte eest neile pedagoogidele, kes selle mõtte ustavamad toetajad on olnud ja nendeks jäävadki. On õigus, et aadete levitamiseks on tarvilik propaganda, ja soome-ugri kultuurühisus vajab veel väga palju propagandat. Olgu aga eeskujuks esimeste trükiorganite puudused ehk vead ja õppigem neist! Kuukiri võib kosuda ja õitsta, kui ta selja taga seisab lai lugejatehulk, ja kultuuriühisuse mõte võib lalali laguneda ja teostumine sündida, kui jälle lai lugejatehulk teda tähele paneb. Selleks peab kuukiri eriti huviäratav olema.

Soome-eesti ungari kultuur on juba olemas; see on

kindel. Et nende ligendamine on tarvilik ja soovitatav, see on tänapäev veel kindlam. Kui on juba ilmumas ajaleht, kolmekeelne, kus need kolm kultuuri võivad kokku puutuda, oma varandusi vahetada ja sugurahvastele tuttavaks teha, siis on üleliigne — peale esimest numbrit, kus see toimetuse iseenesest mõistetav kohustus on — pakkuda ühtegi rida, kus on propaganda maik või õpetlik toon! Selle kuukirja tööala ja ainealine tagavara on lõpmata suur! Ärge andke muud mitte midagi kui kirjandust, kunsti ja filosoofiat, tähendab vaimu-ajalugu (Geistesgeschichte) soome-ugri rahvaste üldajaloost. Andke kindlaid teateid vähem tuntud rahvaste üle, heitke kõrvale probleemid, kuidas võiks neid rahvaid päästa; parem arutatagu seda, kuidas edeneb see päästmistöö juba, kuid sellest palju rääkida ei ole enam tarvilik.

Kui „Fenno-Ugrias“ oleks eriti kunstkirjandusline-filosoofiline osa ja teadeteosa, kui seal ilmuks rohkesti tõlkeid vanemast ja uuemast kirjandusest, reproduktsioone vanemast või uuemast kunstist, pealegi kindla kava järele, siis tingimata ärkaks publikul huvi kuukirja vastu, ja teiselt poolt oleks ka lahendatud see valus küsimus, kus avaldada vennaskeeltest tõlgitud ilukirjanduslisi töid. Värskest, „reporteri silmadega“ redigeeritud ülevaade ja lühemad teated sugurahvaste kohta oleksid ühtlasi tagasihoidlikul viisil kõige parem propaganda hõimrahvaste ühinemiseks ja vennastumiseks. Siin peab ka see mõte valitsema: „ikka mõtlema selle peale, ei kunagi kõnelema sellest!“ Kui „Fenno-Ugria“ selles mõttes teotseb, võib arvata, et ta elukäik on pikaks, väga pikaks määratud!

Esimeses numbris on veel siin ja seal tunda „koolija propagandamaiku“. Ja nagu võib järeldada, järgneb samalaadilist teiseski numbris. See on ilus, on tähtis, aga soome-eesti-ungari kultuurühisus ei sünni nii, kui iga aasta 3—4 korda 3—4 härrat neist rahvustest deklareerivad teiste sõnadega, aga mehhaniliselt viisil, et see ühisus peab sündima. Teame juba ammu!

Esimesest numbrist on toonitada — peale toimetuse kirjutuste — Matti Pesonen'i poolt Tallinna hariduskongressil peetud kõne Soome-ugri rahvaste kultuuriühtluse üle, mis väga rõõmustava sisuga, tõsine kõne, samuti ungari asemiku dr. M. Jungert'h'i jutlus Soomest ja hõimuaatest. Ilus, luuleline, muinasjutuvaimus tehtud rekonstruktsioon on Rafael Engelberg'i sulest soome keeles kirjutatud kangelaslaul: „Fenno-Ugria“ (eestikeelne tõlge W. Ridalalt, ungarikeelne Joosep Fara-

gõlt). Sama autori luuletus „Vanhan viljelyn mies“ (John Abercromby in memoriam) on kahjuks ainult soome keeles. Ungari või ka eesti lugeja vaatekohalt oleks huvitav olnud Abercromby üle ka midagi teada saada!!

J. Faragó artikkel on soome ja eesti publikule arvatud ungari kirjaniku M. Jókai 100-a. mälestuspäeva puhul ning W. Ridala kirjutab Anna Haava üle ta 60-a. sünnipäeva puhul. Kiiduväärt on eesti jutt „Koit ja Hämarik“ (F. R. Fählmanni järele) ungari- ja soomekeelses tõlkes.

Huvitavad ja tähtsad teated Soomest, Eestist ning Ungarist täiendavad esimest numbrit, nagu mõnede raamatute arvustused ja tutvustamised. See osa kui ka kirjandusline osa ongi, mis tulevikus kõige tähtsamaks ja huvitavaks peavad välja kujunema. Mõned päevapildid, nagu mainitud kirjanikkude ning Soome uue presidendi K. J. Ståhlbergi ja dr. M. Jungertsi omad, on illustratsiooniks. Lõppu asetatud artikkel „hääldamise juhatused“ võib abiks olla tekstis ettetulevate nimede ja lausete õiges hääldamises. Siiski ei oleks otstarbekohane, kui „Fenno-Ugria“ kavatakse keelte õpetamisega peale hakata!

„Fenno-Ugria“ peatoimetaja on Matti Pesonen, toimetuse sekretär Rafael Engelberg. Kaastöölisi on: T. J. Itkonen, A. Jotuni, Y. Loimaranta, A. Sailo (ilusa ja maitserikka kaanelehe joonistaja), A. O. Väisänen, W. Grünthal-Ridala, J. Faragó, I. Mössheg. Toimetuse ja talituse aadress on: Helsinki, Aurorankatu nr. 7. Talitus Eestis: Kooliosakonna juhataja G. Ollik Tallinnas, Haridusministeerium. Leht ilmub neli korda aastas, vähemalt 32 lk. suuruses, võimalikult piltidega. Tellimishind Eestis: 235 Eesti marka aastas, üksik number 95 Eesti marka.

Soovime „Fenno-Ugriale“ õnnelikku elukäiku, eriti hiilgavat tulevikku! Ta võib palju kaasa mõjuda soomeugri kultuuri ühtlustamiseks ja vennasrahvaste hulgas tutvustamiseks, rohkem kui miski muu. Sellepärast toetagem ja parandagem ikka rohkem seda lehte!

Elemér Virányi.

Jókai Mór eesti kirjanduses.

I.

Ungari kirjanik Jókai Mór¹⁾ eesti keeles.

Jókai Mór'i suurest kirjanduslisest toodangust leidub mõndagi eesti keeles. Tõlgeteks, sõna kitsamas mõttes, ei

---

1) Tarvitan ungari keelele omast nimetamisviisi, s. o. sugunimi esimesel ja ristnimi teisel kohal.

saa kõiki allpool-esitatavaist pidada, sest algupära suhtes leidub neis palju vassimist. See võiks osalt sellega seletatav olla, et tõlkijail puudus vastav kirjandusline eelharidus. Autori-õigusest ei võinud mineval aastasajal jutugi olla.

Kirjaniku Jókai teoste registreerimisel selgus, et tõlkijad on kaunis hoolimatult talitanud: autori nimi puudub tihti eestistaja nime kõrvalt. See lubab oletust, et mitte kõiki Jókai teoseid pole siingi võidud esitada, sest paremalgi tahtmisel polnud see praegusel puhul võimalik. Täielik registratsioon nõuaks tõlkekirjanduse erilist analüüsi, mis oleks juba pikema aja töö ala piirides.

Tähendan siinsamas ka ette, et ei ole veendunud, et teostega, mis siin esitan ja kindlat autori nime kannavad, piirduksid Jókai teosed eesti kirjanduses. Küll võib uskuda, et neist on suurem ja tähtsam osa esitatud. Vaevalt võisid silmi eest libiseda teosed, mis enne tema surma-aastat (a. 1904) on eestistatud, sest et mul võimalust jätkus pea kogu ajakirjandust mainitud aastani läbi lehitseda. Küll võis aga pärast seda veel ajakirjanduse veergudel Jókailt teoseid ilmuda (olguigi et kirjanduslised maitsed ja vaated olid loomulikult tema kahjuks muutunud), ent sellest sain ma vaid ositi hankida, sest et terve kahe aastakümne ajakirjanduse läbilehitsemisest ilma bibliograafia abita pidin ajakulul loobuma.

Registratsioon sündis peamiselt Eesti Rahva Muuseumi raamatukogust, kus pea kogu eestikeelne kirjandus saadaval, välja arvatud vahest mõne vanema ajalehe ja ajakirja üksikud aastakäigud ja numbrid. Peale selle tutvusin Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Tartu Linna Raamatukogu eestikeelsete raamatute nimestikkudega. Mõned andmed on ka era-raamatukogudest saadud.

Tänu minu õpetajale dr. Virányi Elemér'ile oli võimalus Jókai tähtsamaid teoseid ka vastavate algupärandite nimedega varustada, mis edaspidisele võimalikule teksti analüüsile märksa kergendust pakub.

Oli paar raamatut, mille teemad Jókai teose teemaga sarnanesid, et aga nende algupära küsimus juba lõplikult lahendatud, siis jätan need sel puhul loendist välja ja asun kindlate andmete tsiteerimisele kronoloogilises järjekorras.

1. Vang. Ungari kirjamehe Maurus Jokai järele J. Pärn. „Valguse Lisaleht“ 1882. a. Nr. 21—24. E. R. M. kogust¹⁾.

2. Jumalate kants. Maurus Jokai ajaloolik romaan. Tõlkija tähendamata. „Olevik“ 1884. a. Nr. 26—33. E. R. M. kogust. (Vaata II, 1.)

1) Märkus: E. R. M. kogust lüh. Eesti Rahva Muuseumi kogust.

3. Kurvad päevad (Szómorú napok). Maurus Jokai. Tõlkija tähendamata. „Postimees“ 1886. a. Nr. 11—51. E. R. M. kogust. (Vaata II, 2, 4, 6.)
4. Kulda väärt mees (Az aranyember). Maurus Jokai roman. Eesti keelde kirjutanud Ed. Wilde. Rahva kirjakogu nr. 12. Välja andnud „Virulase“ toimetus. Esimene anne. Tallinnas, 1886. E. R. M. kogust. (Vaata II, 3, 6.)
5. Vaenulised pääluud. Maurus Jokai jutt. Tõlkinud Liina Grosschmidt. „Olevik“ 1887. a. Nr. 24—26. E. R. M. kogust.
6. Paater Peeter (Páter Péter). Maurus Jokai romaan. Tõlkija tähendamata. „Olevik“ 1887. a. Nr. 33—50. E. R. M. kogust. (Vaata II, 6.)
7. Feredsche (Feredzse). Maurus Jokai uudisjutu järele Eduard Wilde. „Postimees“ 1892. a. Nr. 263—266. E. R. M. kogust.
8. Üks vande kodupaik. Maurus Jokai järele (saksa keelest) H(elene) M(aasen). „Oleviku Kalender 1893. aasta tarvis.“ Tartus, 1893. A. Grenzsteini trükk ja kirjastus. Lk. 9—19. K. E. Sõoti isiklikust raamatukogust.
9. Vaene laps. Maurus Jokai jõulu-jutuke. Tõlkija tähendamata. „Postimees“ 1894. a. Nr. 285. E. R. M. kogust.
10. Kahekümne kopikuline tüdruk (Az egyhuszasos leány). Maurus Jokai järele J. M. Sommer. Tallinnas August Buschi kuluga trükitud 1894. Keiserliku avaliku raamatukogu kink 1910. a. E. R. M.-le.
11. Põgenemisel. Maurus Jókai järele Eesti keelde M. Pödder. „Postimees“ 1897. a. Nr. 43—57. E. R. M. kogust.
12. Vaesed rikkad (Szegény gazdagok). Maurus Jokai romaan. M. Neumanni tõlge. „Postimees“ 1897. a. Nr. 176—237. E. R. M. kogust. (Vaata II, 6.)
13. Ohvitseri mõte. Jutukene Maurus Jókai järele. Tõlkija tähendamata. „Rahva Lõbuleht“ 1898. a. Nr. 2. E. R. M. kogust. (Vaata II, 4.)
14. Karpathi mägede maastik hommikul. Jokai järele. Tõlkija tähendamata. „Rahva Lõbuleht“ 1898. a. Nr. 9. E. R. M. kogust.
15. Sala tee [(Titkos út)?]. Ungari kirjamehe Maurus Jokai roman. Eesti keelde kirjutanud P. Grünfeldt. — Tallinnas. Trükitud Joh. Buschi kuluga. Дозволено цензурою — Юрьевъ, 21-го октября 1898 года. E. R. M. kogust.
16. Ungria (nr. 2. alates Ungari) Nabob (Egy magyar nabob). Maurus Jókai romaan. Eesti keelde L. Grosschmidt. „Postimees“ 1899. a. Nr. 1—59. E. R. M. kogust. (Vaata II, 4, 6, 10.)
17. Kirjapakikene [(Levélcso mag)?]. Maurus Jokai uudisjutukene. Eesti keelde H. Maasen. „Linda“ (1899) XI aastakäik. Nr. 37, lk. 600—602. E. R. M. kogust.
18. Pärandusepetja (A barátfalvi lévita). Maurus Jokai romaan. Eestistanud M. Neumann ja E. J. Ounapuu. Jurjevis „Uue Aja“ kirjastus 1899. a. E. R. M. kogust.
19. Kahe sarvega mees (Kétszarvú ember). Maurus Jokai romaan. Eesti keelde kirjutanud P. Grünfeldt. Jurjevis 1900. Ed. Mäseppa kuluga trükitud. E. R. M. kogust.
20. Jumala tahtmine. Maurus Jokai romaan. Eestistanud (vene keelest) S(amuel) Lind. „Rahva Lõbuleht“ 1900. a. Nr. 3—11. J. V. Veski isiklikust raamatukogust. (Vaata II, 5.)
21. Tschadra. Maurus Jokai. Tõlkinud Jüri Kotsar. „Olevik“ 1901. a. Nr. 38. E. R. M. kogust.

22. Balatoni näkineiu. Kirj. Maurus Jokai. Tõlkija tähendamata. „Olevik“ 1901. a. Nr. 38. E. R. M. kogust.

23. Hinge võrgutaja (Lélekidomár). Maurus Jokai roman. M. Neumanni tõlge. Tallinnas, 1902. M. Neumanni kirjastus. E. R. M. kogust.

24. Odav tüdruk. (Az ocsó leány). Maurus Jokai. Eesti keelde Elwine Feldmann. Sisuks on 1) Odav tüdruk (ainult see on Jókai teos; A. K.); 2) Abielu lahutus; 3) Tubakast. Trükitud „Oleviku“ — K. Koppeli — trükikojas. Дозволено цензурою — Юрьевъ, 23 июля 1903 г. E. R. M. kogust.

25. Zoltan Karpathi Nabobiroeg (Kárpáthy Zoltán). Maurus Jokai roman. Eesti keelde A. Paulmeister. „Postimees“ 1903. a. Nr. 105—189. E. R. M. kogust. (Vaata II, 6, 10.)

26. Hoi! naisterahva eest! (Hosszúhajú veszedelem). Maurus Jokai. Eesti keelde Elwine Feldmann. K. Koppeli trükk ja kirjastus, Jurjevis. Дозволено цензурою — Юрьевъ, 15 июля 1904 г. E. R. M. kogust.

27. Balatoni järvel (Balaton tava). M. Jokai jutt. Eesti keelde T. Karu. „Linda“ 1904. a., lk. 354—356. E. R. M. kogust.

28. Mustad teemandid (Fekete gyémántok). Maurus Jokai roman. Ümberannud K. A. Hindrey. „Postimees“ 1904. a. Nr. 109 alates kuni aastakäigu lõpuni. E. R. M. kogust. (Vaata II, 4.)

— August Buschi raamatukaupluse nimekirjas 1906. a., Tallinnas, leidis muu seas Jokai Mauruse all neid raamatute nimesid, mida E. R. M-i ega ka mujalgi nimekirjades ei esinenud ja mida loen tarviliseks siin üles lugeda:

29. Ususalgaja. Ü(mber) p(annud) M. Schulz. II(ind) 15 kop.

30. Varanduse hoidja (Fortunatus Imre). Ü(mber) p(annud) Elwine Weltmann. H(ind) 15 kop.

31. Mustlase parun (Cigánybáró). Ü(mber) p(annud) L. Grosschmidt. H(ind) 20 kop. (Vaata II, 4.)

32. Ei ole kuradit (Nincs ördög). Maurus Jokai roman. Tõlkinud M. M. „Oigus“ 1908. a. Nr. 25—57. E. R. M. kogust.

33. Vaimukas võllaröög (Lenci Fráter). Kirjutanud Maurus Jokai. Eesti keelde J. A. Rahamägi. Tartus, 1909. a. Schnakenburgi trükikoja trükk 1909. Tartu tsensori arhivist E. R. M.-le annetatud.

34. Ofeni viimane pascha (Az utolsó budai pasa). Maurus Jokai ajalooline roman. Tõlkija ja aasta tähendamata. Ploompuu kirjastus Tallinnas. M. Schifferi trükk. E. R. M. kogust. (Vaata II, 9.)

35. Armsad sugulased (Kedves atyafiak). Jókai Mór 1825—1904. Julius Mark „Ungari Antoloogia, vihk autoriseeritud tõlkeid.“ Osatühisus „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus, 1914. a. Lk. 29—47. Isiklikust raamatukogust. (Vaata II, 5, 10.)

36. Silm silma vastu. Maurus Jókai jutt. H. Crykbergi tõlge. Tartus, 1914. Meie Aastasaja kirjastus. Tartu Linna Raamatukogust.

37. Põgenemisel (teine väljaanne; A. K.). Maurus Jókai jutt. H. Crykbergi tõlge. Tartus, 1914. Meie Aastasaja kirjastus. Tartu Linna Raamatukogust.

38. Mererõõvliste kuningas (Kalózkirály). Maurus Jókai ajalooline jutustus. Eesti keelde O. Brunberg, Tallinnas. M. Oiti raamatukaupluse kirjastus. Aasta tähendamata.

Peale juttude leidis veel Jókait kõnekaande, näit. „Jumalad taevas ei täiitse mitte, nagu nende uskujad maa peal“ Jokai. „Meelejahutaja“ 1885. a. Nr. 14, lk. 61. „Mõtted ja mõlgutused“.

II.

Teateid ja arvamisi Jókai Mór'i elu ja toodete kohta eesti kirjanduses.

Esitan mõningaid teateid ja arvamisi kirjanikust, milleda ajakirjandust jälgides kokku puutusin. Eriaraamatuna on teatavasti ainult prof. Julius Mark oma „Ungari antoloogias“ Jókai Mór'i üle sõna võtnud. Mõned kirjutused on kaunis üksikasjalised ja pikad; sellepärast esitan neist vaid olulisema osa; isikud, kes asjast huvitatud, võivad ise nendega lähemalt tutvuda, sest lisan neile allikad, kust need pärit.

Tähendan ühtlasi, et tuli arvestada pea samu fakto-reid, mis esimesegi osa valmistamisel; ei saadud nimelt mitte kõiki andmeid kätte, mis ajakirjanduses võivad leiduda; teiseks ei leidnud vaja olevat siin neid andmeid esitada, mis viimsel ajal kirjaniku 100-a. sünnipäeva puhul avaldatud, arvamisel olles, et igaüks on sellest enam-vähem teadlik.

Et kirjanikust ja ta toodangust ülevaatlikumat ja näitlikumat pilti saada, tarvitan kirjutuste esitamisel kronoloogilist järjekorda.

1. „Jumalate kantsi“ kohta (vaata I, 2), mis „Olevikus“ — A. Grenzsteini toimetusel — 1884. a. nr. 26-st ilmuma hakkas, leidis alamärkusena:

„Maurus Jokai (ütle jooga-i), kuulus Ungari romaankirjanik, on 1825 sündinud ja päale 200 algupäralist raamatud kirjutanud, nende seas päale 30 romaani. Ta on Ungari riigipäeva ja akadeemia liige.“

2. „Kurbadel päevadel“ (vaata I, 3), mis „Postimehes“ — dr. K. A. Hermanni toimetusel — 1886. a. nr. 11-st ilmuma hakkas, oli sissejuhatusena sama numbri lk. 2. I veerul [Isamaalt (Tartust)]:

„Lugejate tähelepanemist juhatame selle päale, et meie tänases lehes Ungari maa kuulsama kirjaniku Maurus Jokai romani ehk pikka jutustust algame, mille nimi on „Kurbad päevad“. See jutt on Jokai kirjatöödest üks kõlge võlmukamatel ja ilusamatel.“

Jokai ise on terves Europas juba nii väga tuntud ja kuulus, nagu vaevalt keegi teine kirjamees. Et ta meie sugurahvast Ungarlastest tuleb, siis on ta iseäranis tähtjas meile... (väljajätet minu; A. K.). Ungari kirjaniku Maurus Jokai jutt saab selle läbi täitsa Eesti keelde; kes numbrid alal on hoidnud, see võib teda pärast korruga läbi lugeda.“

„Tähelepanemiseks“, võib olla ka „Kurbade päevade“ tõlge, on dr. K. A. Hermanni oma.

3. „Linda“ — dr. K. A. Hermanni toimetusel — (nr. 19—20) Nelipühi lehes Nelipühi tervituseks 1897 lk. 28 ilmus:

„Maurus Jokai (pildiga) on üks kuulsamatel kirjanikkudest maailmas. Ei olegi teist tema taolist enam praegu, nimelt ta ülivägeva ja kõrge luulevõimu poolest, mis ei mingit koha- ega ajapiiri ei tunne, vaid otsekuul kotka tiibadel vabalt üle ilmade lehvib. Ei pea paelad tad, ei ükski vägi, ta loob piltisid su ette, üks teisest kenam ja kirjum, nii et lugejal otse kui uimastus päale kipub „Jokai aruldase mõttekujutuse sünnitatud kujusid vaadeldes“. Muidugi ei või selle juures lugu teistil

olla, kui et kirjatööd tükkati sündmustiku korralduse, lugude järjestuse, ja vahel ka loogika poolest lonkavad. Kuid ta vägevalt voolav kõne- vool matab vead kinnigi.

— Jokai on ungarlane, seega Soome sugu rahvast tõuust. Ta töösid on lugemata, nii suuremaid kui vähemaid; otse ime, et üks mees nii palju kirjutanud. — Eesti keelde on ta tööstest nii mõndagi ümber pandud, kõige suurem nende hulgast on „Kulda väärt mees“. (Vaata I, 4.)

Kirjutus osutub, nagu pateetilisest väljendusviisist otsustada, dr. K. A. Hermannini omaks.

4. „Rahva Lõbulehes“ — dr. K. A. Hermannini toimetusel — 1898. a. nr. 2 (samal numbris ilmus ka „Ohvitseri mõte“, vaata I, 13) oli lühike artikkel:

„Maurus Jókai (pildiga) on Ungari ehk Magyaride suur jutukirjamees, kelle jutud pea igasse haritud keelde on ümber pandud, õige rohkesti Eestigi keelde. Sündinud on Maurus Jókai Komornis¹⁾ Ungrias 7. (19.) II. 1825, studeeris advokaadiks, aga hakkas pärast üksnes kirjameheks, oli ajakirja „Életképek“ (elukujude) toimetaja, võttis 1848. aasta segadustest osa, põgenes riigivalitsusega Debreczini, andis siin „Eesti lapok“ (õhtu lehed) välja, heitis samal ajal abielusse näitlejanna Laborfalvi'ga, kes 1886 suri, oli pärast mitme lehe toimetaja, millest kõige kuulsamaks sai ajaleht „Hon“ (isamaa), toimetas veel hiljemini naljanädaliliste „Üstökös“ (sabaga täht) ja ajalehte „Nemzet“ (rahvas). Jókai on imestuse väärt osav ja viljakas jutustaja ja väsimata kirjutaja. Tema juttude arv on väga suur, millest üksnes nimetame „Ungari Nabob“ (vaata I, 16), „Mustad diandid“ (vaata I, 28), „Armastuse narrid“, „Valge naene“, „Mustlase baron“ (vaata I, 31), „Väikesed kuningad“, „Narri-grahv“, „Kurvad päevad“ [(viimane ka Eesti keeles), (vaata I, 3)] ja palju teisi. Jutustamise viis on Jókail ütlemata elav ja värske, tema näli tuumakas, kui ka mõni kord jutu sisu raske uskuda ja jutt pääliskaudne. Jókai elab alles praegu, mil seda kirjutame, on rikas mees, parlamendi liige ning austatud terves maailmas (kuje lhk: 40).“

Ka seegi kirjutus on ilmselt dr. K. A. Hermannini oma.

5. „Rahva Lõbulehes“ — J. L. Jürgensini toimetusel — 1900. a. nr. 3 kirjutab Joh. V. Veski „Jumala tahtmine“ (vaata I, 20) ilmu- mise puhul kaunis pikalt ja üksikasjalikult Jókai üle, mille siin välja- jätetega edasi annan:

„Maurus Jókai (pildiga), kelle üks pikematest romaanidest „Jumala tahtmine“ käesolevas numbris algab, on vististi küll igapäevase kirjanduse sõbrale tuttav, kui ka vast mitte oma kirjatöödega, siis ometigi oma nime poolest.

Maurus (Moritz) Jókai von Asva on 7. (19.) veebruaril 1825 Komornis Ungriamaal sündinud, kus tema isa, kes advokadilametit pidas, kehvapoolselt elas. Pääle selle, kui ta Komornis, Pápas ja Kecskemétis koolis oli käinud, hakkas ta kauase järelemõtlemise järele advokaadiks studeerima. Kui ta alles üliõpilane oli, siis ilmus juba 1842. a. tema sulest esimene näitemäng „Juudi pois“, mis 1884. a. akadeemia auuhinna-mõistjate poolt avaliku kiituse osaliseks sai. 1846. aastal ilmus tema esimene romaan „Tööpäevad“ (Hétköznepok), mis oma ladusa ja rõõmsatujuulise kõnelaadi pärast palju lugejaid leidis. Järgneval aastal ilmus esimene uudisjuttude kogu kahes andes „Metsa lilled“ (Vadon virágai) päälkirja all. Selsamal 1847. a. võttis 22-aastane noormees ühes oma sõbra, Ungria kõige tähtsama rahvusliku luuletaja Alexander

1) Komáromis — dr. Virányi kirjutuses, „Postimees“ 22. II. 1925.

Petöfi'ga sellekordse häälekandva ilukirjanduslise nädalilehe „Életképek“ (Elupildid) toimetuse oma kätte...

Jókai, nagu tema sõber Petöfi, soovis, et kodumaa poliitilised olud uuele alusele rajataks, ja nii lelame meie Jókai 1848. a. mässu õlutajate eesotsas. Kuid ta märkas peagi, missugused hädaohud sellest vabadusvõitlusest pidivad välja kasvama, ja ta heitis parajusmeelsete poole... Pääle vabaduse võitluse lõppu elas ta väljamaal, asus siis Pesti, kus ta viieksümnete aastate algul poliitilistel põhjustel „Sajó“ nime all oma tööd avaldas... Aastal 1861 valiti ta Ungria riigipäeva saadikuks, ja parlamendis tunti teda kui vaimurikast, armsaks- ning lugupidatud kõnemeest.

Jókai on pääle Prantsuse kirjaniku Alexandre Dumas kõige viljakam uuema aja kirjanik... Igas ilukirjanduse osas, iseäranis aga romaanikirjanduses on ta viljarikast tööd teinud. (Järgneb pikk romaanide loend, mis terve kirjalihke külje oma alla võtab). Jutustuste seast on iseäranis „Armsad sugulased“ (vaata I, 35) tähtjas ja tähelepanemisväär.

... Kiidetakse õigusega tema kahekõnede kerget ja loomulikku iselaadi, tema loodusekirjelduste suurepärasust, põnevad teguviisi ja värvirikkust.

Hingeteadus on üldse Jókai nõrk kül. Tema kangelased on üksikutes osades ilma ühendava sidemeta ja ilma hingeteadlise ühiseseta kujud.

Nende puuduste pääle vaatamata on Jókai üliosav jutustaja, kelle sarnast käesaja ilmakirjandusest raske leida, meister oma rahvusliku keele poolest, osav sõnadega maalija, lahkemeelne humorist. Õigusega seisab ta Ungria kirjanduse esimeste suuruste reas — ta on seda ära teeninud. Tema nime kuulsus ulatab kaugele üle tema isamaa rajade.

6. „Lindas“ 1904. a. lk. 351—354 ilmus pikem eluloojutustus kirjanikust tema surma puhul, mille siin vahelejäetega edasi annan:

„Mineva kuu 23 päeval (aprillil vana kalendri järele, 6. mail 1904. a.; A. K.) pani üks mees omad silmad viimasele unele kinni, kelle pärast terve suur rahvas leinab ja kelle matused toredamad olivad kui mõnel vägevamal valitsejal. See mees oli Ungari kirjanik Maurus Jokai, keda terve Ungari leinab, sest ta oli Ungari poliitilise ja rahvusluse kasvamise väsimata elustaja ja Ungari rahva luulevaimu ärataja ja ta asemik maailma kirjanduses.

Jókai sündis 19 veebruaril 1825 a. Komornis. Ta sai õigusteadlise hariduse, hakkas aga varakult, juba 21-aastaselt kirjanikuks ja jäi selleks oma eluaja. 1848. aastast oli Jókai Petöfi kõrval üks tähtsamatest kirjanduslistest eelvõitlejatest. Kui 1849. aastal ungarlased võideti, mõisteti juhatajad surma ja võeti rahval õigused käest ära. Jókail läks korda põgeneda. Pärastpoole hakkas ta ajalehe toimetajaks. Palju palavaid südameid oli igavesele rahule läinud, ja kes elasivad, olivad väsinuks, tuimaks jäänud. Sääli äratas Jókai oma raamatutega kangelaste aegade mälestused ülesse ja kujutas värvirikkaid, heledaid tuleviku pilte. Kui siis pärast poole Ungari rahvale leppimise ja rahu ajad tulivad, siis jäi Jókai elus politika tagaplaanile.

... Ta kodune elu oli õnnelik. Esimeses abielus elas ta Ungari kõige kuulsama näitlejannaga Rosa Laborfalviga, ja kui surm pika kooselu lahutas, siis kosis üle 70-aastane kirjanik veel noore, temast 50 aastat noorema, naisukese, ja kirjutas oma uue abielu kaitsmiseks romaani: „Aastates mees pole mitte vana mees“.

Jókai on õieti Ungari proosakeele ja kirjanduse looja, tema muretsetes ka ungarlastele tähelepanemise väärt koha üleüldisesse kirjanduse-ajaloosse, tema ise on terve kirjanduse sünnitanud... Tema tegi

õieti teisi rahvaid Ungari maa ja rahvaga tuttavaks, sest ta raamatud rääkisivad ikka ja ikka Ungari maast ja ta ei väsinud ära teda kõigist külgedest kujutada... Tema tundis Ungarit, kuidas ta mehiks kasvas, kuidas rahvas unistavast nooruse-põlvest iseteadvale mehetööle asus; ta tundis uut Ungarit, mis üleüldisest ilma-hariduse annetest osa sai ja kultuura-maaks muutuks, oma iseäraldusi üleüldiste hariduse sünnituste vastu ümbervahetades...

Ta ei olnud sügav hingeteadlane, karvapäält ärakaaluv kunstnik. Ta andis lahtiste kätega omast küllusest, ilma järeldaalumata, ilma kahtlemata...

Oma 70-daks sünnipäevaks kirjutas ta oma elu ja töö üle ja jutustas mõnda huvitavat oma romaaniide laialilagunemise kohta. Ta ütleb saäl: „Minu poolesaja aastastest tööst annab üks suur täidetud raamatukapp tunnistust, mis minu kirjutusetoa ehe on. Esimesed korralised väljaanded minu töödest on 350 köidet suured. Siis järgnevad rahvalised väljaanded. Nende seas on Saksa keelsed 200 köidet suured, siis tulevad Rootsi, siis Inglise, Prantsuse, Poola, Itaalia, Hollandi, Daani, Soome, Böömi, Vene, Serbia, Kroati ja Slovaki keelsed ümberpanekud. Kokku 14 keelt.“ — Ka Eesti keeles on hulk Jókai töösid ilmunud, tähtsamate seast olgu nimetatud: „Kulda väärt mees“ (vaata I, 4), „Kurvad päevad“ (vaata I, 3), „Paater Peeter“ (vaata I, 6), „Vaesed rikkad“ (vaata I, 12), „Ungari Nabob“ (vaata I, 16), „Zoltan Karpathi“ (vaata I, 25) jne.

Nõnda võis Jókai surmatunnil pika, viljarikka elu pääle tagasi vaadata...

Kirjutuse autor on ilmselt dr. K. A. Hermann.

7. „Uudistes“ 1904. a. 27. IV. ilmus teade: „Uuem post — kuulus romaani kirjanik Maurus Jókai, kelle tööd ka Eesti lugejatele mõnegi lõbusa tunni on valmistanud, on 23. apr. (6. mail) ära surnud.“

„Uudiste“ järgmises numbris oli sel puhul kirjaniku pilt.

8. „Olevikus“ 1904. a. nr. 17 28. IV:

„Uuemad sõnumed — Budapestist. Kuulus Ungria kirjanik Maurus Jókai on ära surnud.“

9. „Eesti Kirjanduses“ 1913. a. VIII aastakäigus ilmus J. Jõgeverilt arvustus:

„Uuem tõlkekirjandus. Maurus Jókai Ofeni vilmane pascha (vaata I, 34). Ajalooline roman. Ploompuu kirjastus Tallinnas. 64 lhk. H. 34 kop. M. Schifferi trükk.

Kui eelolevat juttu segamine visates tänuväärilist kulturatööd tehti, siis võib käesoleva jutu juures juba kahelda, kas see ka iga kord tänuväärilik on, ja kas teatavatel juhtumistel see kulturaliste väärtuste hävitamiseks ei muutu. Iga tahes tuleb seda küll kirjastajatele ainult niisuguste trükiteoste trükkimisel soovitada, mille eest kirjastaja raha tahaks saada, kuid mille sisu ta rahva kihvutamiseks peab. Raamatut ostetakse siis küll, katsutakse ka lugeda, aga et temast võimata on aru saada, siis pannakse ta lugemata kõrvale. Praegu käesolev Jókai jutukene ei ole küll mingisugune suur kulturaline väärtus, aga kui suure kirjaniku töös leiduks seal õmetigi mõni lugupeetav mõte. Kuid trükikoda on ka needki väärtused, mis seal olemas, kõik ära hävitanud. Jutukene kirjeldab üht juhtumist Ungari vabastamise aegadest Türgi ikke alt, nimelt Ofeni linna äravõtmist türklaste käest. Seal leidub meeldivaid isikuid, nagu paater Gabriel, kes muti kannatusega türklaste kindluste alusmüürisid õõnestab, rahvuse tunnet õhutab, maa kaitsjaid üles otsib ja taga ergutab, kuni türklaste võim Ungaris rusudesse puruneb; kõige selle juures jääb paater Gabriel ise täitsa nähtlaval seinte taha, kuskil ei astu ta ette oma vabastamise töö eest klidu hõiskeid endale korjama.

Need hõisked saavad osaks meestele, keda tema on, oma elu alatasa kaalule pannes, esiridadesse jultinud. Kahjuks läheb aga Eesti väljandes see kõik kaduma ja jutt on arusaamata ärasegatud lausete kogu, millel mingit mõtet sees ei ole."

10. Julius Mark, oma „Ungari Antoloogias“ (vaata I, 35), lk. 25, kirjutab järgmist Jókai Mór'i üle:

„Kõige loetavam kirjanik Ungaris on Jókai Mór (1825—1904). Oma pika kirjanduslise tegevuse ajal loob ta lõppemata ja väsimata fantaasia lugemata hulga teoseid. Romanisid ükski on päale 70-ne. Päaleselle on ta novellisid, jutustusi ja draamasid kirjutanud. Jókai mõttelend ja kujutusvõim teevad tema teosed kaasakiskuvaks, samuti tema hääsüdamlise humoriga soolatud keel. Aineid ammutab ta ajaloost ja seltskonna elust. Terava pilkega piitsutab ta seltskonna varjukülgi ja ebakohti, arvustab ja valgustab poliitilisi olusid, toob piltisid revolutsiooni päivil. Tema tähtsamad romanid on: „Ungari Nábob“ (vaata I, 16), „Karpthy Zoltan“ (vaata I, 25), „Fráter György“, „Kollane roos“ jne. Tihti ei jõua ta oma mõttelendu ohjis hoida — ja nii sündis suur hulk romanisid, millel kirjandusline väärtus puudub.“

Mis puutub ajakirjandusse, siis sammus „Postimees“ Jókai harrastamisel esirinnas, olgugi et algatuse tegid „Valgus“ ja „Olevik“. Üldiselt pidi huvi kirjaniku vastu suur olema, sest pea kogu ajakirjandus oli tema teenistuses: „Postimees“, „Olevik“, „Valgus“, „Linda“, „Rahva Lõbuleht“, „Eesti Kirjandus“ j. t. Alates dr. K. A. Hermannist, lõpetades kirjaniku Eduard Wildega, kõnelemata teisist kirjanduse armastajaist, olid isegi raamatukaupmehed ametis, et aga seda kuulsust eesti rahvale mõistevaks teha ja sel viisil raha teenida.

16 romaani, neist mõned aukartust-äratavalt paksud, üle 20 jutu kaasa arvatud, on endast kogu, mida meil Eestis tuleb arvestada. Kui meelde tuletada, et siin kõiki teoseid pole saadud esitada, siis kasvab veelgi toodete arv. Jókai Mór pidi tõesti juured sügavale ajanud olema, sest ligi neli aastakümnet väsimata tõlkimist nõuab kirjaniku vastu suurt poolehoidu.

Tundub, nagu oleksid Eduard Wilde esimesed tootedki kantud tõsisest jokaismist — nii võiksime siin konstateerida ungari kirjanduse mõju eesti kirjandusele. Meil ei tarvitse seda imestada, teades, et ka teiste rahvaste kirjanikud on Jókai romantikast kaasa kistud. Esitatud andmete põhjal võiks märkida, et Jókai Mór omab võõraist esimest kohta eesti kirjanduses, vaatamata, et ta algupärandele otse ligi ei pääsetud (välja arvatud üksik juhul), vaid oldi sunnitud kaudset teed käima ungari keele mittemõistmise tõttu.

Tartus, 4. jürikuu-päeval.

Albert Kruus.

Kodumaa ajaloolised ja rahvaluule- lised kloostrid.

3

Maarja-Magdaleena.

Praeguse Maarja-Magdaleena kiriku asemel olnud enne klooster, kloostri ümber väike järv; klooster ise seisnud kesk järve kõrgema künka otsas. Sõja ajal hävitatud klooster, varemed jäänud järele. Pärast ehitatud varemetele kirik (Kirikute raamat, lhk. 29). Ainult rahvasuu tunneb Maarja-Magdaleena kloostrit; dokumentides ei ole ma sealse kloostri-
rīga kokku puutunud.

Roela.

Veel väidab rahvas, et Roelas Levala jõe kaldal olnud vanasti klooster, ei tea aga midagi lähemat sellest kloostrist kõnelda.

Viljandi.

Bernhardlaste klooster.

Viljandis asutasid bernhardlased oma ordu kloostri. Millal see sündis, selle kohta puuduvad teated. Selle kloostri mungad kandsid valget kuube; muud riided olid hallid. Oletatakse, et nad tulnud Prantsusmaalt. Nende ülesandeks oli jutlustepidamine (Amelung, Geschichte Fellins, lhk. 17). Cröger, „Geschichte Liv-, Est- und Kurlands“, lhk. 181, teatab, et seisustepäev peetud 1534. a. Viljandi „hallis kloostri-
ris“ ära.

Poola ajal tähendatakse, et jesuiidid asunud Mihkli kloostrisse ja sinna vist seminar asutatud (Amelung, m. k. lhk. 78). Vististi kandis see bernhardlaste klooster Mihkli kloostri nime, sest vaevalt võib oletada, et peale Antooniuse kloostri Viljandis veel kolmas klooster leidis. Lemmensi teate järele lõpetas klooster seesugusena oma tegevuse ordu-
meistri Fürstenbergi käsul (Die Franziskanercustodie in Livland, lhk. 9).

Urkundenbuch II, nr. 581, 617.

Jahrbuch für Genealogie 1902, lhk. 107.

Amelung, Geschichte Fellins.

Lemmens, Die Franziskanercustodie in Livland.

Napiersky, Kirchen und Prediger Livlands.

Antooniuse klooster.

Peale bernhardlaste kloostri leidis Viljandis veel Antooniuse või Tõnise klooster ja hospital. Vennad ehk mun-

gad elasad Tõnismäel (Amelung, Geschichte Fellins, lhk. 19). Kummalgi kloostril, niihästi Antooniuse kui bernhardlaste omal, oli ainult 12 venda. Näib, et kloostri kooligi on peetud. Antooniuse mungad kasvatasid agaralt sigu; sead uitsid mööda teid, kellad kaelas. Nende munkade sigadest omandas Seasaare kõrts nime. Antooniuse mungad käisid maal mööda kerjamas (Amelung, Geschichte Fellins, lhk. 20). Ei ole kindlasti teada, millal Antooniuse klooster asutati ja millal ta hävitati.

Võidu.

J. Jung on rahvasuust teateid saanud, et Võidu Verilaskja kalmest küünart 35 põhja poole kirik ja klooster olnud. Ehk kloostri ase küll põlluks tehtud, olevat koht siiski selgesti tunda, nimelt nurgakivid, keldri ja õue asemel, mis paksu kruusaga kaetud (Muinasaja-teadus eestlaste maalt II, lhk. 113). Omalt poolt ei ole ma Võidu kloostri kohta mingisuguseid teateid saanud.

Paistu.

Hupel kirjutab: Kirikumõisa ehitamise puhul 1749. a. leiti kiriku pool vana müür, mis suure nelinurga moodustas. Vanal jutul, et siin enne neitsiklooster olnud, näis alus olevat (Topographische Nachrichten III, lhk. 327). Amelung sellevastu peab paljaks oletamiseks, et Paistus ja Pilistveres klooster olnud (Studien zur Geschichte Oberpahlens, lhk. 9). Rahva seas valitseb igatahes tänapäevani arvamine, et Paistus muiste nunnaklooster olnud ja nunnakloostri maa-alune tee kas Viljandisse või Kodiorgu välja ulatunud.

Holstre.

J. Jung arvab veel Holstreski vana kloostriaseme leiduvat (Muinasaja-teadus II, lhk. 137), ehk küll rahvasuu seda paika kloostriasemeks ei nimeta.

Pilistvere.

Hupel kirjutab, et Pilistveres kahtlase vanajutu järele klooster olnud (Top. Nachrichten II, Nachtrag, lhk. 12). Amelung peab Pilistvere kloostri paljaks oletuseks (Geschichte Oberpahlens, lhk. 9). Pilistvere endise kloostri poole tähistab see asjaolu, et seal leidub Muuga talu (Eesti uuem mütoloogia, lhk. 126). Muidu ei ole ma rahvasuust Pilistvere kloostri kohta mingisuguseid teateid saanud.

Suure-Jaani.

Lõhavere.

Küsitavaks jääb, kas Lõhavere muuklaste linna endiseks kloostriks tuleb arvata (Eesti uuem mütoloogia, lhk. 125). Vähemalt nimetab rahvasuu kohta muuklaste linnaks, kus muuklased seni sees elanud, kuni rahvas linna kavalusega võitnud ja põletanud. Igatahes tähendab muuklaste linn kloostrit, kui ka rahvasuu kohta otse ei nimeta kloostriks.

Põltsamaa.

Lustivere.

Lustivere kloostrit tunneb rahvasuu, tunnevad ka mõned hilisema aja kirjad. Hupel ütleb, et pool penikoormat Lustivere mõisast kaugel leiduvat vana kloostrit varem (Top. Nachr. II, Nachtr. 12). Niisama väidab Amelung kloostrit endise olemise varematega tõendatud olevat (Geschichte Oberpahlens, lhk. 9). Rahvas kõneleb vahel koguni kloostrilinnast. J. Jung arvab varemide kas vana lossi või kloostrit omadeks (Muinasaja-teadus II, lhk. 200). Kloostrit varemite läheduses leidub Muuga veski.

Eisen, Teised kodused jutud, lhk. 60.

Eesti uuem mütoloogia, lhk. 126.

Amelung, Geschichte Oberpahlens.

Hupel, Topogr. Nachrichten II.

Jung, Muinasaja-teadus II.

Umbusi.

Umbusi küla juures olnud vanasti klooster. Näid näidatakse veel selle varemide.

Tarvastu.

Rahvasuu tunneb Tarvastu kloostrit. Ka Amelung püüab Tarvastu kloostrit olemasolu tõendada, väites, et see dominiiklaste oma olnud (Geschichte der Stadt und Landschaft Fellin, lhk. 8 jj., ka Geschichte Oberpahlens, lhk. 9). Kloostrit alusmüürid leiduvat Tarvastu metsas Muugal. Igatahes leidub Tarvastu Muuga mets ja talu. Teise teate järel olnud klooster Riima külas. J. Jung tunneb Lombi talu maal munkade maja (Muinasaja-teadus II, lhk. 161).

Tarvastu kloostrit asutamise ja edaspidise saatuse kohta puuduvad teated. Amelung on arvamist avaldanud, nagu oleksid need kaks meest, kes leedulaste poolt Paistus 1328. aastal tapeti, mungad olnud (Renner, Livl. Historien, lhk.

76): Tarvastust pärit Renner kõneleb küll kahest mungast, aga mitte Tarvastu mungast.

Eesti uuem mütoloogia, lhk. 126.

Amelung, Geschichte Oberpahlens.

Pärnu.

Lemmens kõneleb, et Pärnu kavatsetud kloostrit asutada, aga ettevõtte läinud nurja (Die Franziskanercustodie, lhk. 23); võrdle ka Sitzungsberichte der Pernauer Altertumstorschenden Gesellschaft). Pärnu ajaloo uurijad Russwurm ega Hausmann ei kõnele kumbki Pärnu kloostrist, kuid ometi kirjutab viimane: „Me ei tea (Pärnu) kirikuist ega kloostritest enne 15. aastasada midagi“ (Hausmann, Studien zur Geschichte der Stadt Pernau, lhk. 41). Hausmann jätab nimetamata, kas pärast 15. aastasada Pärnus kloostrit või kloostreid on tuntud. Lõvis of Menar väidab, et Pärnus olnud komtuurkond (Erläuterungen zu der Karte von Livland, lhk. 27). Russwurm teab doomkiriku 12 doomisandast, kes kloostri distsipliinil pidanud elama üksteise juures (Russwurm, Alt-Pernau, lhk. 9). Sel põhjusel võib ehk sõna laiemas mõttes Pärnu kloostrist kõnelda, kui siin ka munki ei asunud, vaid ainult doomkiriku vaimulikke, nimelt dekaan, praost, sholastikus, köster (kustos), 3 diaakonit, 3 alamdiaakonit ja 2 küünlakandjat. Kloostrit, milles mungad asunud, ei ole Pärnus olnud, vähemalt puuduvad selle tõenduseks dokumendid. Rahvasuu väidab ometi, klooster leidunud Pikas uulitsas, H. D. Schmidti nüüdses nõndanimetatud „Kaaliaidas“ (Randlane 1914, nr. 32). J. Stein tunneb Pärnus koguni kaht kloostrit: nunnakloostri viinakaupmehe Spechti majas, kust maa-alune tee mõne sülla kaugusele mungakloostrisse viinud. Kloostri ruumides olevat omal ajal Karl XII 1.—6. okt. 1707. a. asunud, 1721. a. ka Peeter I (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1883, lhk. 90).

Häädemeeste.

Tahkuranna.

Tahkurannas kõneldakse, seal olnud keskajal klooster, nimelt praeguse apostliku usu kirikumõisa kohal. Nüüdses mõisa kivist osa peetakse kloostri jäänuseiks, nagu see kaevamiste puhul leitud maa-aluste käikude najal kindlaks tehtud. 16. aastasaja esimesel poolel hävitatud see Tahkuranna klooster.

Oma maa III, lhk. 204.

Haapsalu.

Haapsalu kloostrist ei teata tavalisest midagi. Ka Russwurm ei kõnele oma teoses „Das Schloss Hapsal“ midagi Haapsalu kloostrist. Kui aga Lövis of Menar komtuurkondi ja ordukonventisid kloostrite hulka tahab lugeda ja Haapsalus niisugune konvent olnud, nagu ühest Königsbergi arhiivi dokumendist selgub (Lövis of Menar, Erläuterungen zu der Karte von Livland im Mittelalter, lhk. 27), siis ei tohi me Haapsalut sellest aust, et midagi kloostritaolist temas asunud; ometi ilma jätta.

Lihula.

Lemmens ei tunne Lihulas mingisugust kloostrit, küll aga väidab Gernet, et seal 1293. aastast peale tsistertsiumi nunnaklooster olnud ja 16. aastasaja algusest saadik ka fransisklaste mungaklooster (Die Unterstützungscasse II, lhk. 118). Visitatsiooniaktid 1654.—1691. a. teavad ka kloostrit kirikust kõnelda (Winkler, Beiträge Est-, Liv- und Kurlands, V, 1, lhk. 35). Kloostri saatusest teame koguni vähe. Saaremaa piiskopp Kievel annab Lihula nunnadele käsu täiesti ordureeglite järele elada, kloostrist mitte väljas käia, ilmlike meestega endid mitte tutvustada ega kloostris külalisi vastu võtta. Kui nunnad endid ei paranda, ähvardab piiskopp neid viie rumala neitsi saatusega (M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse lugu I, lhk. 86).

Lihula mungakloostrist teame veel vähem. Igatahes tegi usupuhastus neile lõpu ja 1558. a. alanud Vene sõda hävitas nende ruumidki. Kloostritest ei ole enam varemeidki järel.

Kupfer, Landeskunde, lhk. 397.

Urkundenbuch VI, nr. 2760, U.-B., 2, nr. 761.

Archiv III, 1, nr. 261.

Jahrbuch für Genealogie 1902, lhk. 115.

Arndt, Livl. Chronik, lhk. 343.

Gernet, Die Unterstützungscasse II.

Winkler, Beiträge Est-, Liv- und Kurlands, V.

Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduse lugu I.

Nyenstädt, Chronik.

Kloostrimõisa.

Rahvajutu järele olevat mõni verst Lihulast eemal klooster olnud, nimelt mungaklooster. Sealt läinud maalune tee Lihulasse ja seda teed mööda käinud mungad Lihulas nunnadel võõraks (J. Jung, Muinasaja-teadus III, 203).

Võimalik, et Lihulas frantsisklaste kloostrit ei olnud, vaid see klooster leidis versta 4 kaugusel Kloostrimõisas. Igatähes olid Kloostrimõisa maad ühe või teise kloostriga päralt, s. o. kui seal klooster leidis, selle kloostriga päralt, vastasel korral aga Lihula kloostriga omandus. Ajaloolised andmed puuduvad Kloostrimõisa kloostriga kohta.

Vigala.

Velise.

Velise mõisa rohtaias teab rahvasuu endise kloostriga olemasolu. Selle kloostriga müüride jäänuseid öeldakse seal praegu veel tunda olevat. Muidu aga ei mäleta rahvasuu kloostriga midagi.

Märjamaa.

Haimre.

Ühe teate järele olnud klooster muiste Haimre mõisa puistikus sepapaja kohal. Kloostriga müüre on sepapaja müürideks kasutatud.

Teiste teadete järele leidunud klooster Otimäel, umbes $\frac{3}{4}$ kilomeetrit Haimrest Kastiga poole minna, lõuna pool maanteed. Põhja pool Otimäel suure kivi juures olevat suur rauduks, mis viivat kloostriga keldrisse. Keldrites peituvat 12 apostliga kuldkujud. Kloostriga minevat maa-alune tee Kastiga ja Mõisamaa mõisa. Kastiga mõisa keldris olevat praegu veel kinnimüüritud uksekoht näha, kust salatee algab, teab A. Tiitsmaa.

Sulu.

Sulu karjamõisast umbes pool kilomeetrit lõuna pool, Konuvere jõe loodepoolisel kaldal, Kihuna talu maal, leiduvad kloostriga varemed. Sulu karjamõisast kirde pool olnud kloostriga surnuaed praeguse telliskivi-vabriku juures; koht kannab nime „Ristialt põllud“.

J. Jung mainib Salu karjamõisa põllul kloostriga aset (Muinasaja-teadus III, lhk. 183). Salu asemel tuleb igatähes Sulu lugeda. Sulust tuleb ka samas paigas nimetatud Kihu munkade kabelikohta otsida.

Lümandu.

Kolmas Märjamaa klooster leidis Lümandu mõisas; selle kloostriga peab A. Tiitsmaa Paekloostriga filiaaliks. Kloostriga müürid on seniajani säilinud; neid tarvitatakse vilja-

aidaks. Müürid on 1½ jalga paksud. Sealt viidud korra mingisugune kirjadega kivi Tartu muuseumi. Juut tahtnud, müüride alt suurt varandust lootes, müüre 3000 rubla eest osta, aga mõisnik ei ole müünud. Kloostrist algab maa-alune tee, ulatub aga kuni — mõisa tallini. Endise kloostri juurde viib kadakatest moodustatud puiestec. Need kadakad olevat munkade istutatud.

Hupel, Topogr. Nachrichten II, Nachtrag, lhk. 25.
J. Jung, Muinasaja-teadus II, lhk. 183.

Ridala.

Võnnu.

Võnnu Jässi karjamõisas näidatakse kloostri aset (J. Jung, Muinasaja-teadus III, lhk. 222). Puuduvad teated, kas seal mingisuguseid põhimüüre olemas, mis kloostri olemasolu poole tähistaksid. Kloostri varemeist natuke eemal on kungas, kuhu munki maetud; ümberringi kasvavad mitmesaja-aastased pärnad.

Adressbuch für Estland, lhk. 512.

Kilsi.

Kilsis olnud vanasti klooster. Kloostrist viinud maa-alune tee Haapsalusse. Muidu ei ole mingisuguseid teateid selle kloostri kohta.

Adressbuch für Estland, lhk. 512.

Noarootsi.

Auglepi.

Auglepi mõisahoone on endisest nunnakloostrist ümber ehitatud. Veel praegu olevat seal näha kloostri võlve ja väikesi kambreid, kus nunnad elanud. Nunnad ilmunud veel hiljemini mõne korra öösiti mõisas kodukäijatena. Kui korra mõisa krahv Rehbinderile müüdnud, kõneldud talle, et nunnad vahel öösiti mõisas käivad. Rehbinder ei uskunud. Ühel õhtul näinud ta selgesti kaht halli kogu tubades uivat ja viimaks pöranda alla kaduvat. Sealt kohalt kaevatud surnuluid välja. Nende mahamatmise järel surnuaiale ei ilmunud enam nunnid.

Russwurm, Sagen aus der Wiek, lhk. 59.

Bienemann, Livländisches Sagenbuch, lhk. 154.

Martna.

Ähmja.

Ähmja mõisa hooned on vanale kloostri asemele ehitatud. Veel Krimmi sõja ajal nähtud siin maa-aluse tee

jäänuseid; see maa-alune tee viinud Ähmja keldrist Haapsalusse (Adressbuch für Estland, 478). Rahvasuu teab ainult kloostri olemasolu, aga ei midagi muud.

Varbla.

Paadermaa.

Paadremaa mõisas leidub maa sees vanu alusmüüre. Neist kõneldakse, need olevat endise kloostri alusmüürid. Igatahes on seal vanu keldri jäänuseid olemas.

Eesti Kirjandus 1916, lhk. 262.

Hiumaa.

Hiumaa kloostri kohta puuduvad teated; ainult Hiius elanud munkadest teatakse rääkida. Reigi kiriku juures elanud mungad. Praegune veskitiik olnud vanasti munkade tiik. Selles tiigis leidub praegu veel muidu Hiius tundmata kalu. Vist on mungad mujalt neid kalatõuge sinna toonud.

Munkade asumine Hiius ei tarvitse tingimata veel kloostri olemasolu eeldada. Mungad võisid misjonitööd tehes üksikultki siin-seal elada.

(Järgneb.)

M. J. Eisen.

Mis on õige riim?

„Eesti Kirjanduse“ 1924. a. detsembrinumbrist leidsin Juhan Jaiki luuletuskogu „Rõuge kiriku kell“ arvustuses Arthur Roose poolt riimide puhul märkuse, et sõnavormid *südamelle* — *lootuselle* — *kevadise* — *õnnelise*, *põgenema* — *ema* ei moodusta riimi. Leian oma kohuseks avalikult välja astuda niisuguse eksiõpetuse vastu, mis Roose on kellegi modernistlikult tühjapeenutsevast värsiteoorlast omandanud. Selle teooria järele on ainult täied sõnad riimid. See aga on tarbetu ja otse kahjulik liialdus, mida ükski eesti luuletaja ärgu tõsiselt võtku. Vastupidi: sõnad *südamelle* — *lootuselle*, *kevadise* — *õnnelise* on täiesti õiged ja puhtad riimid. Sest ka sõnade kõrvalrõhulised lõpud on küllaldased riimi moodustama; ainult tühi ja õõnes peenutsemine võib nende riimivust eitada. Kui niisugused sõnalõpud tunnistatakse mitteriimideks, siis tehakse seega juba muidugi küllalt riimivaene eesti keel veel riimivaesemaks ja luuletamine temas tarbetumalt raskemaks. Vastuoksa: et riimivõimalusi luuletajatele rohkendada, tuleb meil, samuti kui ungari keeles, ka teatavad ebapuhtad riimid lubatuks tunnistada. Nil võiks sallida kahesilbilisi riime, mille rõhulises silbis on erivokaalid, kuid siiski võimalikult lähesed (e—ä, i—ü, o—u: *kera* — *sära*, *sina* — *küna*, *olu* — *kulu*). Sest — huvitav ja otse paradoksaalne asjaolu — riimitunde tekkimiseks on tähtsam teise, rõhutuma silbi vokaali samasus. Seepärast on *vala* — *sula* enam riimid, s. o. tekitavad enam riimitunnet kui *vala* — *vale*. Seega on kahesilbilistes riimides kõige vähem olulise tähtsusega rõhulise silbi vokaal; sellele järgnevad häälikud aga peavad olema identsed. Muidugi n. n. puhtas riimis peab ka see vokaal identne olema.

Et nii kitsaks määratud riim tegelikult ebaotstarbeline, seda näitavad modernistid ise, sest nad on sunnitud ka halbu, koguni lubamata halbu riime appi võtma. Ja seda õigustatakse siis jälle mingi uue riimiteooriaga (nii Adamsil „uusriimid“). Küll on aga need modernistlikud poeedid kavalad: ühelt poolt äärmiselt kitsapiirilise riimivõimaluse nõudega antakse endast väga vorminõudliku ja vormiosava luuletaja ettekujutus, kuid teiselt poolt samal ajal võetakse endale kõiksugu „uusriimide“ lubamisega kõik võimalused lohakaks ja tehniliselt kergekunstiliseks luuletamiseks!

Meil tuleb aga, hoidudes kummastki äärmusest, käia ses suhtes kuidset keskteed: käsitada riimideks ka kõrvalrõhulised sõnalõpud ja teataval määral ka koguni eelmise rõhulise silbi erineva vokaaliga sõnad, teiselt poolt aga mitte minna assonantsriimide ja „uusriimide“ vabadusteni.

Joh. Aavik.

Kirjandusline ülevaade.

Albert Saareste: **Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes.** I. Analüüs. 60 kaardi ja 1 skeemiga. Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B VI, 1. Tartu 1924. XXVII + 301 lk. (Väitekirj).¹⁾

Soome-ugri keeleteadus on viimsetel aastakümnetel suuri edusammusid teinud niihästi keelematerjali kogunises kui ka kogutud vara läbitöötamise viisis, selles sammu pidades indo-euroopa keeleteadusega. Ka tööala on järjest laienenud. Saareste kehakas uurimus on tõendusks edukäigust viimases silhis. Kuid alne, mida see uurimus käsitleb, ei ole „soomesugu keelte uurimisalal“ mitte siiski uudiseks, nagu autor „Sissejuhatuses“ lk. VIII arwab. Võrreldagu aastat viiskümmend tagasi ilmunud *Ahlqvist*'i teost „De vestfiiska språkens kulturord“ (1871), mis hiljemini (1875) ilmus ka saksa keeli: „Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen“; edasi eri-ajakirjades ilmunud sõna-artiklid, kus tihti ka sünonüümsid tähele pannakse, eriti aga olgu nimetatud *Karjalainen*'i uurimus „Wie ego im ostjakischen die verwandten benennt“ (FUF XIII 207 jj.). Ka teoses esinevad kaardid pole uudiseks; tuletatagu meelde Ungari tuntud keeleteadlase prof. *J. Melich*'i uurimust slaavi laensõnade üle ungari keeles (: Szláv jövevényiszavaink* 1903—5). Muldugi ei leidu meie keelkonna alal täitsa samasugust teist teost, nagu vennalikult üksteise nägu on häälikuajaloolised uurimused läänemere-soome keelte alal, põhjenedes kas otsekohe või kaudselt prof. *Setälä* teosel „Yhteissuomalainen äännehistoria“, selle autori loengutel ning isiklikul juhatusel. Samuti tuleb õiendada üht teist samas paigas esinevat eksiarvamist, nagu oleks alles viimisel ajal märgata kalduvust „teatavate keeltele üksiknähtuste uurimise poole teatava keele kõigis murdeis või isegi terves keelkonnas“. Nimetatakse siis (joonealuses märkuses) prof. *M. Rapola* uurimusi ja minu teost „Die Possessivsuffixe etc.“ Samasuguseid üksiknähtuste uurimusi, isegi veel üksikasjalikumaid, leidub enamgi ning palju varemast ajast. Võetagu näit. *Wichmann*, Zur geschichte des vokalismus der ersten silbe im wotjakischen etc. (1896), samasugune *Karjalainen*'i uurimusi ostjaki keele (1904) ja *Kannisto*

1) Alamajärgnevad märkused on suuremalt osalt esitatud I. XI. 1924 väitekirja sõelumisel, kus nende ridade kirjutaja esines teise ametliku oponentina, sõna võttes Tartu ülikoolis valitseva korra järele esimesena. — Lähendused vt. Saareste teos lk. XVII jj.

voguli keele üle (1919), või jälle teiselt alalt *Wichmann*, Die tschuwassischen lehnwörter in den permischen sprachen (1903), samasugune *Gombocz'i* uurimus ungari keele (1912) ja *Räsänen'i* tšeremissi keele üle (1920), edasi *Setälä*, Zur geschichte der Tempus- und Modusstambildungen etc. (1886).

Saareste teose ülesandeks on, nagu „Sissejuhatuses“ lhk. X lugeda, kõige pealt „esitada võimalikult täpse kirjelduse kõigist vähegi tähtsamatist sünonüümseist nimetustest praeguses eestis, s. o. sõnadest, millega eesti eri murretes ära tähendatakse sama või ligikaudu sama mõistet ehk eset“. Selle töö ongi autor täit tunnustust teeniva hoolega korda saatnud, jälgides sõnade esinemist erimurretes, mille isäranis tekstis toodud kaardid muudavad näitlikuks ning elavaks. *Wiedemann'i* sõnastik on sedasi saanud tähelepanemisväärlilise täiendava ja soome-ugri sõnavara uurijaile eriti huvitava lisaköite. Autoril on endal ainekogumisel otsekohesest allikast, rahva suust, tähtis, koht; edasi on ta tarvitanud ühel või teisel kujul teiste, m. s. Emakeele Seltsi stipendiaatide abi resp. kogutud materjali, vt. lhk. XII j. See on peale trükitud allikate. Muidugi on siia ja sinna jäänud aukusid, mille arv aja jooksul, seda mööda kui eesti sõnavara paremini tundma õpitakse, iseenesest mõistetavalt suureneb. Kuid igaüks, kes clava keele ülestähendamise tegemist on teinud, teab, kui raske on haruldasemaid sõnu „kinni saada“. Küsimuse peale, kas niisugust või niisugust sõna tuntakse, võib küsitav vastata eitavalt, kuid hiljemini kuuled teda ennast sedasama sõna kõnes tarvitavat. Sõna tähenduste üle selgusele jõudmine on veel raskem. Esitan alamal sel puhul mõningad märkused.

Art. 1-le lisatagu juurde vana taat, taeva taat (: „v. t. müristab“) eP-s. Art. 2-st on jäänud ära hämarik, mis meil *Fählmann'i* tuntud muinasjutustki „Koit ja Hämarik“ juba tuttav; sama artikli kohta peab edasi tähendama, et sellega sugugi nõus ei saa olla, kui autor *koij* (: *koij-valae*) algs. tähenduseks on kalduv seadma 'Abendröte'; viimane tähendus on eestis kahtlemata hiline, nagu seda lähemad ja kaugemad sugukeeled näitavad. Sõnast loik rääkides lhk. 14 (all) võrdleb autor seda s. loikku a 'schlaff niederhangen'; verschüttet werden (von Flüssigkeiten) etc.; meie oma sõna loikum a, loigutama, mis leidub ka *Wiedemann'il*, oleks lähem olnud nimetada. Lhk. 16 (all) tähendatakse, et „vedela aine kogu nimetusena täiesti tasasel pinnal (näit. vesi, veri põrandal jne.) tarvitatakse ainult *loik*, harvem ka *loim* ja *lomp*“. Virumaal (Halj.) tarvitatakse sel puhul oit-sõna. Oit-sõna ühtekuuluvust suitto ja edasi oja- ning ujuma-sõnaga (lhk. 15 j.) pean väga küsitavaks. Muda-sõna tähendab peale antud tähenduste (lhk. 17) eP-s (m. s. Virumaal Halj.) veel midagi muud: seal öeldakse põllu kohta, mis peal ei kanna (kevadel või peale vihma), et see on mudane, sealsamas kuuleb ka maad mudale tallama, kui loomad (niiske, madala) karjasmaa või heinamaa ära tallavad, nii et muld näha. Lhk. 18 (art. 8 lõpul) seisab: „Ülalesitatud sõnadest oleks siis eestis algselt esinenud tähenduses 'vees olev, veealune põhimuda' *mudä*...“ Tehtud lisandus täitsa säärast alg tähendust selle sõna jaoks üles seada ei luba, ka *Saareste* toodud tähendused teevad selleks takistusi, sest muda tähenduses 'Kot' on eP-s ka vanemal sugupõlvel tarvitusel; kuidas oleks see ka muldu linnas tarvitusel (vrd. lhk. 17), sest meie eesti soost linnaelanikud on maaga väga tihedalt seotud, vanema sugupõlve olles ise suuremalt osalt maalt pärit. Lhk. 26 (14. art. lõpp) oleks tera ja teras vahekorra kohta parema eduga kui isiteeritud saksa sõna võlnud võrrelda meie hari (gen. harja) ja harjas. Lhk. 119 seisab: „Tüüp isa on teatavasti juba s.-ugri aega ulatuv sõna ja selle algsoome tähendus on 'Vater' (ja 'Männchen, männ-

lich'), nagu eestis ka praegu (vrd. ka E. A. Tunkelo, FUF XIII 118–9)*. Saareste¹ ei ole selle teise klambritesse pandud tähenduse kohta ülemal sõnagi öeldud. Tunkelo'lt (Ojansuu ülestähendus) oleks võinud tuua ka häälikuliselt huvitava eL murdelise kuju e d z ä (: riste, dzä). Kuid et julgemalt s.-ugri ajast rääkida võida, oleks pidanud teisi allikaid tsiteerima, näit. Karjalainen, FUF XIII 213 j. Paasonen, Beitr. 161. või jällegi Szinnyei, NyH⁶ 135. Sama art. kohta tuleb edasi tähendada, et *tat* Virumaal (Halj.) tähendab ka 'vanaisa', samuti kui *eit* (lhk. 121) sealsamas 'vanaema'. Sõna e m a (lhk. 121) esineb eestis ka tähenduses 'Weibchen, weiblich', vrd. e m a - l a m m a s, e m a - s i g a (= s. e m ä - l a m m a s, e m ä - s i k a) ja see tähendus on ka juba algsoomeline, vrd. ülemal i s a. Art. 86 (lhk. 145 jj.) 'kleiner Heuschöber, Heuhäufen, kleine Heumiete' oleks võinud nimetatud olla s a o, r o a jne. hulgas ka r ö u k, sest eP-s pannakse kohati (m. s. Virumaal Halj.) ka heinu r ö u k u. EP-s tähendab r o k k paiguti (Virumaal Halj.) hobustele antavat rukkijahu, mitte kaeraja odrajahu, jooki (lhk. 153). Sõna *töbl* 'pikem vateeritud talvekuub meestel' (lhk. 171) esineb ka Virumaal Rakvere ümbruses ja Haljalas. Vars- ja varrukas-sõna vaherkorda selgitades (lhk. 174) oleks kõige parem olnud tal d- ja tall u k a s-sõna peale tähendada. Art. 191 (lhk. 191 jj.) 'Säule, Pfeiler, Pfosten' oleks võinud nimetatud olla ka e. *pfl* (Wied.) 'Stange, Mast' = s. p i e l i 'aufrecht stehender Pfahl, Pfeiler, Pfosten, Ständer', selle s.-ugr. vasteid vt. Szinnyei, NyH⁶ 153, ka FUF III 99 j. Samas artiklis esinev tulp on *Veske*, Славяно-финск. культ. отн. 244 rinnastanud vn. столбъ, столпъ-sõnadega, mida nimetatamata poleks pidanud jätma. Virumaal Halj. on k a p p suurem kui 2 - 3¹/₂ liitrit, nii suur umbes on seal k i b u (lhk. 248, 250). Ilus-sõna oleks kõige pealt s. i l o i s a, i l o s a-ga pidanud võrdlema (lhk. 256). Sõna *kõlvias* (lhk. 270) esineb ka idapoolses eP-s (Virumaal.)

Täpset kirjeldust aluseks pannes on kõnesoleval teosel edasi (lhk. X) ülesandeks jälgida „praeguse nimestiku arenemist eesti erielu kestes, püüdes lõpuks rekonstrueerida selle olukorra, mis mõistete ja esemete nimestikus oli maksvusel eestikeele erinevise aegu muudest läänemeresoome keeltest ja eesti erielu algul, teiste sõnadega, ses uurimuses püütakse jälgida, kui vanad on praegused leksikaalsed differentsid eesti murretes ja kui suure ulatusega olid need erinevused eesti erielu algul“. Autor on pidanud siis jälgima selle või teise sõna esinemist lähemates ja ka kaugemates sugukeeltes ehk jällegi, kui laensõnaga tegemist, selle originaali kindlaks tegema. — Lähemate sugukeelte alal on ta peale trükitud allikate tarvitatud ka prof. Kettunen'i rikkalikke käsikirjalisi kogusid, ning peale selle enda (vadja ja liivi) ja mag. J. Mägiste (ingE) kogusid. Kahetseda tuleb aga, et soome keele alal autor on piirdunud ainult trükitud allikate tarvitamisega, lalaldased käsikirjalised soome murrete kogud on nii jäänud siis kasutamata. Oleks pidanud ka põhjalikumalt kasutama *Setälä* ÄH-t. Sellest oleks nii mõnigi kord ühel või teisel viisil tulu olnud, rääkimata sellest, et seega autori vaev oleks vähenenud. Tähendatud *Setälä* teoses on nimelt paiguti, eri-häälikajalooliste küsimuste käsitlusel, kõik Läänemere-soome keelte vastavused (m. s. tema enda ülestähendused erikeeltest) rinnastatud. Nii vt. näit. l ä t e (lhk. 12 j.) kohta ÄH lhk. 201, o r i (lhk. 48) ÄH 315, v ä n (lhk. 58) ÄH 150 j., k ä t k i (lhk. 198) ÄH. 18, k ü t k e (lhk. 214 j.) ÄH 18 j. Üldse peab autorile ette heitma puudulikku kirjanduse tundmist.

Nii oleks edasi näit. p ä r n -sõna juures võinud tsiteerida *Setälä* FUF V 140 ja o r i jne. sõnade juures (lhk. 48) peale ülemalnimetatud *Setälä* ÄH 135 ja autori enda poolt tsiteeritud kirjanduse veel pidanud arvesse võtma, mis m. s. Paasonen, KL 21, FUF VIII 67 j., *Setälä*, JSFOu.

XVII, 4 13,30, *Vasmer*, JSFOu. XXX, 15 2 on kirjutatud. Lhk. 85 seisab: „EL tsirk on muis sugukeeltes tundmatu“. Enne väitluse algust tegi autor paranduse, et see sõna ka soomes sirkka kujul esineb¹⁾. Selle sõna esinemise kohta lähemates ja kaugemates sugukeeltes vt. *Wichmann*, FUF XI 194 j., 283. Hiiv-sõna kohta (lhk. 155 j.) oleks võinud veel vaadata *Paasonen*, KL 10 j., Beitr. 257. Lhk. 235 on säiie-sõna ühtekuuluvust võimalikuks peetud (täendusliselt resp. häälikuliselt lahkumineva) kolme sõnaga: 1. s. s ä ä 'Witterung, Wetter', vt. selle kohta *Paasonen*, s-Laute 130, *Wichmann*, FUF IV 204, *Szinnyei*, NyH⁶ 135; 2. s. s ä ä 'Grundfaden des Strickes', selle kohta vt. *Wichmann*, FUF XIV 100; 3. s ü ü 'Jahresring (in Bäumen, an Hörnern), Ader (im Holze, von den Jahresringen)', selle kohta *Wichmann*, FUF XIV 101 jj., kus ka säiie, s. säije 'Zwirnfaden' kohta kõige viimaks on kirjutatud.²⁾ Inestada tuleb, miks *Saareste* on mallanud olla ühendamata nendega veel lisaks sõna s ü ü 'Ursache, Veranlassung, Schuld, Vergehen', s. s y 'Ursache, Schuld, Verbrechen' (selle etüm. kohta vt. *Paasonen*, KL 35), mis prof. *Kettunen* on ühel Emakeele Seltsi koosolekul peetud ettekandes ühendanud ülemalnime-tatud süüga, vt. Akad. Emakeele Seltsi Aastaraamat II lhk. 25. Samuti oleks paremal kirjanduse tundmisel lhk. 272 ühe teise seletuse tõenduseks tarvitud e p i g a, s. j o k a jne. arvatavasti ära jäänud; peale autori poolt tsiteeritud kirjanduse vt. nende kohta veel *Paasonen*, FUF VI 114 jj. ja *Ojansuu*, Itämeren suomalaisten pronominioppia 90 jj.

Missuguses ulatuses kaugemaid sugukeeli kaasa tõmmata, selle üle ei näi autor selgusel olnud olevat: kord esitatakse vasteid kõigist soome-ugri ja isegi samojeedi keeltest, teisel nimetatakse ainult, et selle või teise sõna vasted leiduvad nendes või teistes sugukeeltes, ja vahetevahel tehakse seda veel lühemalt, vrd. näit. tema talitusviisi järgmiste sõnade juures: sõster ja sitik lhk. 42, küi lhk. 75, sulg lhk. 113, s ü r m e l h k. 158, k ä t k i l h k. 198.

Harilikult on viisiks, et kui sama asja kohta enam kui üht allikat tsiteeritakse, nad siis kronoloogilises järjekorras esitatakse, kui nimelt asja sisuline külg seda teisiti ei nõua. Autoril võib ka teisiti olla.

Autoril pole ka õiget ülevaadet olnud, missuguseid allikaid ta kaugemate sugukeelte alal õieti tarvitama oleks pidanud, ja on tihti niimoodi asjata vaeva näinud mingisuguse sõna jälgimisel, kuna see töö juba varemini tehtud on olnud. Loomulik oleks olnud, et niisugust allikat oleks tarvitatud, kus mingi sõna etimoloogia kõige laiemas ulatuses esineb, tarbekorral sellele teistest allikatest lisandusi tehes. M. s. oleks *Szinnyei* väike õpperaamat „Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft“, mis üldiselt heakskiidetud etimoloogiaid sisaldab — seda nimetab autor küll oma allikate hulgas, kuid on õige vähe (vist kõigest paar korda) tarvitanud — võinud ka muidu mitmeti kasulik olla, samuti selle ungarikeelne väljanne: „Magyar nyelvhasználtás“ (lühend. NyH), mida autor ülepea ei näi tundvat. Näit. oleks võinud le e m-sõna vastete esitamisel kaugematest sugukeeltest (lhk. 153) terve rea teoste asemel tarvitada neid raamatuid (: NyH⁶ 31, Sprw.³ 25); k e r i-sõna kohta (lhk. 179) oleks niisamuti saanud siitsamast ülevaate (: Sprw.¹ 43, NyH⁶ 48) jne.

Suuremaks puuduseks on aga asjaolu, et allikaid tihti pole õieti tsiteeritud või neisse tarvilisel määral süvenetud. Nendest vääratustest ka

1) Vrd. *Kettunen*, Eesti Keel III 120 joonealune märkus, kus ekslikult teatatakse, nagu oleks *Saareste* enne väitlemise algust õienduse selle sõna kohta täies ulatuses teinud. Ka *Saareste* õiendab oma eksitust nüüd (ibid. 138) teisiti kui enne väitluse algust, minu märkusest väitlusel midagi tähendamata.

2) Vrd. ka *Kettunen*, Eesti Keel III 123.

ainult mõningad näited. Lhk. 50 seisab: „Varemalt (alg.) on sõna *sõn* nähtavasti tähendanud üldse suguvõimelist isast looma (vt. ailp. art. 'Bélicr'), esialgselt aga arvatavasti 'täkut-varssa' (*Paasonen*, Beitr. 118) või üldse 'noort isast looma'.¹ *Paasonen*'il aga sarnast oletust tsit. teoses ei leidu. *Paasonen* ei pea, Beitr. 96 j., *Saareste* lõenduse vastu (lhk. 62) e. p e n i 'Hund', sürj. p o n jne. ning samoj. w u e n o jne. mitte ühtekuuluvaks. *Paasonen* ühendab l. c. 67 küsimismärgiga ung. t a t : t - h a l 'Tinca vulgaris' meie tõtkes jne. sõnadega, *Saareste*'l ei ole sellest kahtlusest (lhk. 72) midagi näha. Ta ei ole märganud ka kahte küsimismärki, millega *Setälä*, Stufenw. 39, on ühendanud s. y d i n (= e. ü d i) jne. samMot. m u i 'Mark' sõnaga (lhk. 96). Meie k o p s - s õ n a vaste tähendus ei ole vogulis üldiselt mitte 'Fischblase', nagu *Saareste* teoses lhk. 94 peab arvamisele jõudma, vaid ainult ühes murdes, vrd. tema poolt tsiteeritud *Paasonen*'i Beitr. 103 (nr. 167). Sõna u u s tähenduses 'nouveau, neuf' ei jätku mitte üksnes s-permi (lhk. 257), vaid isegi s.-ugri aega, sest sellele leidub vaste ka ungaris, nagu autori poolt tarvitatud allikast (*Budenz*, MUSz. 864) oleks pidanud selguma. Lhk. 273 loeme, et meie p e s e m a - s õ n a „ulatub soome-volga aega“, „algsest tähendades vist 'pressen, auspressen' (vt. *Paasonen*, Beitr. 234-4)“. *Paasonen* räägib aga nimetatud kohas kahest sõnast ning hoiatab neid ära vahetamast; 'pressen, auspressen' on seatud teise sõna algühenduseks

Vähe vabandatav on ka see asjaolu, et *Saareste* on tsiteerinud kirjutusi ja polemiseerinud nendes ettetoodud väidete vastu, ilma et oleks neid ise lugenud. Nii on lugu o d e r - s õ n a algupära selgitusel (lhk. 36 j.)¹, kus *Paasonen*'i arvamistele vastu räägitakse ühe teise uurija (*Ojansuu*) referaadi põhjal.

Olles vähe tuttav kaugemate sugukeelte häälikuajalooga, on vastu võetud, mis nii-ütelda ette on sattunud. Veidi lähem tutvus teiste, uuemate, osalt ka autori enda poolt tarvitatud allikatega, oleks siin teda aidanud õigele teele juhtida. Lhk. 19 tähendatakse näit., et e L s a u - s õ n a l e ('suits') leiduvat peale lähemate sugukeelte ka kaugemaist sugukeeltest l p., m r d., sürj. ja votj. keeles vasteid, ning tsiteeritakse *Paasonen*'i s-Laute 52 ja *Wichmann*'i Wotj. Chr. 115. *Wichmann*'i nimetatud teoses esinevad sürj. ja votj. sõnad on aga teist algupära ja nimelt meie h ä g a - s õ n a g a ('Kohlendunst') (lhk. 20 jj.), millele autori arvamise järele (lhk. 22) üksnes soomes sidemeid olevat (: s. h ä k ä 'unangenehmer Dunst') ühendatav, vt. *Paasonen*, s-Laute 131, FUF XII 302, *Wichmann*, FUF XI 185, 244.² Sõna voodi, s. vuode jne. kohta (lhk. 199 j.) vt. peale autori poolt tsit. tööde veel *Paasonen*, MChr., kus m r d E u d o m s., m r d M u d ä m s 'schlafen' küsimismärgiga ühendatud s. v u o d e - s õ n a g a ja edasi *Szinnyei*, Sprw.³ 32 ja NyH⁶ 37 j. Lhk. 206 tõendatakse *Setälä* ÄH-le tugeses, et meie h a n g 'Gabel' ulatuvat oma praeguses tähenduses tagasi soome-permi aega; selle arvatav votjaki vaste aga ometi türgi algupära, vt. *Wichmann*, MSFOu. XXI 92, samuti tšeremissi oma, vt. *Räsänen*, MSFOu. XLVIII 205. Samasuguselst õiendusi võiks tuua kahjuks veel õige palju. Näeme siis, et *Saareste* on liiga puudulikult tundnud seda ala, kus ta on püüdnud liikuda, igatahes mitte nii, et võida tarvitada ütlusi, nagu: „sidemeid ei leidu tal ühestki sugukeelest“ (lhk. 6).

Lähematest sugukeeltest on kõrd esitatud — peale häälikuliste vastete — eesti vastavate mõistete nimetusil (muidugi mitte täies ula-

1) Nagu autor ka avalikult väitekirja kaitsmisel pidi tunnistama.

2) Vrd. nüüd Eesti Keel III 135, kus jällegi õiendus ilma minu õiendust väljasel nimetamata!

tuses), kord mitte. Parem oleks olnud olla järjekindel ja nimelt jätta need koguni kõrvale — muidugi kui seda mingil põhjusel (sõnade tähenduse arenemise valgustamiseks) tingimata tarvis pole olnud —, sest see ei kuulu selle teose ülaseanete hulka.

Edasi tahaks veel selle peale tähendada, et sõnu ühendades küllalt selle peale pole tähelepanu pööratud, kas see häälikuliselt ning tähenduslikult ka hästi võimalik on. Ülemal tähendasin juba paari sarnase juluse peale, alamal veel mõni näide lisaks. Kuidas oleks näit. seletatav eL sitik 'schwarze Johannisbeere, Bocksbeere' vepsl *tsiitšik* sõstra mari' häälikuline vaherkord (lhk. 42)?¹⁾ Lhk. 67 leidub joonealune märkus: „Sõnal m a j a j a s ('Biber') ei ole seega mingit tegu balti laenuga m a j a 'Ilaus'.“ Kes võiks nii mõelda! Raske on mõelda kuklane- ('Amcisc') sõna juures ühendust kutistama (vrd. kōtistama jne.) sõnaga (lhk. 81)²⁾; selle sõna esinemise kohta kaugemates sugukeeltes vt. peale tsit. *Wichmann'i* teose *Setälä*, FUF II 244. Meie vend-sõna ühtekuuluvus r. v a n- ('Freund') sõnaga (lhk. 124 j.) on häälikuliselt ja ka tähenduslikult vägagi küsitav³⁾. Kuidas meie sōtse jne. vastavus m. s. karj. *ššikko* 'ōeke', veps. *ššika* id. on mõeldav (lhk. 126), oleks nõudnud lähemat seletust, vähemalt oleks pidanud nimetama, et *Ojansuu* autori poolt tsit. kohas viimascid tõenäoliselt lastekeelest päritolevaks peab. Meie s a a t-sõna 'Rödung' jne. ühtekuuluvus v. sõnaga садъ 'Garten' (lhk. 140) ei ole häälikuliselt tõenäoline.⁴⁾ Koh e 'locker' on tähenduslikult liiga kaugel sõnast kohkuma 'erschrecken', et neid ühendada võiks (lhk. 157). Meie kura 'link' ja aun. hura 'vasen' jne. (lhk. 252) häälikuline külge oleks nõudnud vähemalt mingi märkuse; samuti meie väike - veike 'klein', s. vähäinen 'klein, venig', karj. *vāššikkaane* ~ *vāššūne* id. jne. (lhk. 253) jne.

Trükkivigastid ning muid vääratusi, mis selle pügala alla võib mahutada, on rohkesti. Alates lühendustest peab tähendama, et siin ühtlus puudub. Näit. on mõnede ajakirjade juures (: Eesti Keel, Eesti Kirjandus) ilmumisaeg ära tähendatud, kuna teistel (: Finnish-Ugrische Forschungen jne.) see jällegi puudub. Samasugune järjekindlusetus valitseb ka eriteaduslikkude seltside toimetusel ilmunud väljaannetes; nii on *Rosshnius'e* Südestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus etc. ja *Anderson'i* Studien zur Vergleichung etc. juures ära tähendatud, et need õpetatud Eesti Seltsi toimetustes resp. toimetustena on ilmunud, see on aga ära jäänud *Müller'i* jutluste juures. Väiksematest vigadest mööda minnes peab edasi tähendama, et „Vana kandle“ pealkirjas kolm trükkiviga leidub (või koguni neli, nimelt, kui ka seda veaks lugeda, et selle toimetaja nime eest on „Dr.“ ära jäänud, mis *Saareste* harilikult muidu ikka toob); *Wiedemann'i* eesti keele sõnastiku teise trüki ilmumisaasta pole mitte 1891, vaid 1893

El saa mitte aru, miks *Kluge* etümoloogilise sõnastiku kaheksandat, mitte aga viimast väljaannet pole tarvitatud, veel vähem on arusaadav, miks *Dal'i* sõnastiku esimest väljaannet on tarvitatud, mis enam kui poolsada aastat vana, mitte aga kolmandat või neljandat.

Lhk. 1. on A. ülearune, vrd: kaanel esinev I on siin kirjutatult „esimene“, vrd. ka lhk X j. („Töö jagunemine“); lhk. 6, 17 r. ülevalt

- 1) Vrd. nüüd Eesti Keel III 136, kus autor katsub selle, väitlusel minu poolt esitatud küsimuse peale vastust leida.
- 2) *Saareste* peab seda nüüd ise ka kahtlaseks (Eesti Keel III 137), minu sellekohasest märkusest väitlusel muidugi midagi nimetamata.
- 3) Ka *Kettunen* peab seda küsitavaks, vt. Eesti Keel III 124.
- 4) Vrd. Eesti Keel III 124, kus *Kettunen* minu arvamisega ühinedes selle vaste toob lülvist.

peab olema Helligzeit pro Helligkeit; lhk. 41, 11—12 r. ü. Oriental pro Orientale; lhk. 42, 20 r. ü. FUF II pro FUF¹⁾; lhk. 49, 18 r. ü. JSFOu. XXX pro XX²⁾; lhk. 94, 12 r. ü. Nr. 167 pro § 167; lhk. 105, 12 r. a. Nr. 254 pro § 254; lhk. 153, 3 r. a. JSFOu. XIII pro JSFOu. 13; lhk. 189, 8 r. a. Nr. 738 pro § 738; lhk. 193, 3 r. a. Nr. 999 pro § 999; ibid. Nr. 689 pro § 689; soomekeelne maailma ajalugu, mida kuus paksu köidet on, iga köide oma ette lehekülgede märkimisega, on tsiteeritud ikka (vt. lhk. 4, 153, 161, 200, 203, 208, 211, 236 jm.) ainult Maailm. historia pro Maailm. historia 2; ajakiri Virittäjä (Uusi jakso) ei ole tsiteeritud Vir. 1897, Vir. 1898 jne., nagu see viisiks on (et vahet teha „Vana Virittäjä“ vahel, mida lühendatakse Vir. I, Vir. II), vaid Vir. I, II jne. Kui meie kaarناس-sõna lhk. 87 otsida seal juhutatud Anderson'i Studien 131, siis seda nimet. kohas ei leia: mõeldud on Õpet. Eesti Seltsi toim. IX, millest Anderson'i tähendatud teos on äratriikina, kus kaarناس esineb lhk. 83; samuti tuleb lhk. 189 17 r. ü. parandada 210 162-ks.

Ülemal-esitatud märkused on kõik seda laadi, et need ära oleksid jäänud, kui autor võimaliku oleks leidnud olevat pühendada enam aega (ja muidugi ka hoolt) oma tööle, milleks suure usinuse ning andumusega materjali kokku on kogutud. Tahtmata oma märkusi enam jätkata, tähendan veel ainult, et eri-sõnaartiklites tehtud järeldused mõnikord (nagu ka minu ülemal tehtud märkustest selgub) revideerimist nõuavad, milleks autor loodetavasti võimalust leiab oma teose järgmises osas („Sünteesis“).

Keele kohta siiski lõpuks veel paar märkust, on ju kõnesolev teos kõige ülemal ettetoodu peale vaatamata üks silmapaistvamaist uurimustest eesti keeles. Keel on üldiselt korralik. Paiguti, nimelt kus kõneldatakse erisünontüümide laialilagenemisest, tundub see olevat liiga „piltilik“, vt. näit. lhk. 88 (: „Üldse on kaaren-ala põhjapoolsem osa igast küljest ähvardatud „(k)ronga“ poolt, ta piirjooned on kindlusetud, „paiguti kui puretud. Lõunapoolne osa on sellevastu veel võrdlemisi julges asendis, mis geograafilistest oludest tingitud“), 98 (: „... või on ennemalt tarvitatud teatud murdealal üksnes *SABÀ*, teisel alal aga üksnes *ÄND*, kuna praegune *SABÀ* ~ *ÄND*-ala oleks varemalt kuulunud ainult ühele neist esimesele), hiljemalt aga jäänud arvatavasti *ÄND*-sõna ujutuse alla?“) jm. Lhk. 269 14 r. alt peaks olema „ennesti“ (: „Kui mõlemad tüübid ennesti eP-s ja eL-s“ jne.) „vanasti“ ehk midagi muud, „ennest“, „ennesti“ tarvitatakse lähema mineviku kohta. Lhk. XVI, 15 r. ülevalt peab olema „oma“ pro „mu“. „Algkeel“ (lhk. 57: „algkeelde“, lhk. 274 „algkeelest“) tähenduses: 'keel, kust mingi sõna on laenatud' on segav, sest „algkeele“ all oleme harjunud mõistma midagi muud; samas tähenduses on tarvitatud ka „lähtekeel“ (lhk. 164), mis on vastuvõetavam. Küsitav on ka, kas sõna „tüüp“, mis sagedasti esineb, on tarvitatud tähenduses vastuvõetav ja tarvilikki; autor on paiguti (teose alguses) ka ilma selleta läbi saanud. Meil on „talurahvas“ enam sakslaste ja kadakate keelele omane ja eesti maaelaniku kohta põlgliku tähendusega. Selle sõna tarvitamisest, mis küll väga sagedasti ei esine (vt. näit. lhk. 94 all: „Kuna talurahval on peaaesjalikult ainult loomakopsuga tegemist...“), oleks väga kergesti üle saadud.

Julius Mark.

1) Näüd, Eesti Keel III 136, õiendatud, minu õiendust väitlusel nimetamata.

2) Näüd, Eesti Keel III 137, õiendatud, minu õiendust väitlusel nimetamata.

1925. a. alul ilmub trükist

Eesti õigekeelsuse sõnaraamat.

(„Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk). I köide: A—M. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne.

E. K. S. kirjastus. Umbes XXIV + 550 lhk. Hind 400 mk.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ antakse välja ka h e s köites, et võimaldada juba nüüd tema osalist tarvitamist neile, kes seda soovivad, sest kogu raamatu ilmutamine nõuaks veel pikemat aega ja teose I trükk, „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“, on ammu juba müügil otsas. Samadel põhjustel on juba 1924. a. algkuudest saadik avatud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ettetellimine poognakaupa. Nimelt igale ettetellijale, kes saadab Eesti Kirjanduse Seltsile kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu raamatu ligikaudse hinna (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), saadetakse postiga koju kätte kõik raamatu või raamatuosa ilmunud ja ilmuvad poognad, viimased paarikaupa, kohe peale nende äratrükkimist. Kuna kogu teose suurus on kaalutluse järgi umbes 70 trükipoognat (kumbki köide umbes 35 poognat), siis tuleb seniseil tellijail, kes maksid tellimisraha ette 40 trükipoogna eest (400 mk.), veel Seltsile juurde maksa 300 mk., kui nad soovivad, et neile poognate kojusaatmine jätkuks. Neil, kes ostavad teose I osa köidetult ja soovivad tellida ilmuma hakkavat II osa, tuleb siis vastavalt raha ette saata 35 trükipoogna eest, s. o. 350 mk. Kui aga raamatut peaks ilmuma enam kui 70 poognat (1120 lehekülge), tuleb ettetellijal lisapoogna eest pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923 ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Riia tän. 34.

:-: Kõnetraat nr. 601.